

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ПОДОЛЯН ІРИНА ІГОРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
цивільного права і процесу,
к.ю.н.

Ю.П. Уралова
« ____ » ____ 2020 р.

ЗАСТАВА КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

Спеціальність 081 Право

Магістерська робота

Керівник:

Дорошенко Ліна Миколаївна
доцент кафедри
цивільного права і процесу,
к.ю.н., доцент

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЕКТС/за національною шкалою)
Голова ЕК: ____
(підпис)

ЗАТВЕРДЖЕНО:

Керівник:

Дорошенко Ліна Миколаївна,

доцент кафедри

цивільного права і процесу, к.ю.н., доцент

«20» жовтня 2019 р.

МАГІСТЕРСЬКЕ ЗАВДАННЯ

студентки 2 курсу СО «Магістр» групи «Г»,

заочного відділення спеціальності «Право»

Подолян Ірини Ігорівни

1. **Тема роботи:** Застава корпоративних прав
2. **Строк надання студентом роботи керівнику:** «19» листопада 2020р.
3. **Вихідні дані до роботи:** наукова література, нормативно-правові акти України, практика застосування законодавства щодо застави корпоративних прав.
4. **Робота виконується на базі:** ТОВ «М-енд-С»
5. **Результати дослідження:** обґрунтування положень щодо удосконалення правового регулювання застави корпоративних прав з підготовкою пропозицій про внесення змін і доповнень в законодавство України.
6. **Область застосування результатів роботи:** наукова діяльність.

Тема магістерської роботи зареєстрована № 04.08 від 9 січня 2020 р

Ст. лаборант кафедри _____

(підпис)

УЗГОДЖЕНО:

« ____ » _____ 20__ р.

В.о. зав. кафедри

цивільного права і процесу,

к.ю.н.

Ю.П. Уралова

АНОТАЦІЯ

Подольян Ірина Ігорівна. Магістерська робота. Кафедра цивільного права і процесу юридичного факультету, Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2020. – 98 с.

У роботі досліджено загальнотеоретичні положення щодо поняття та правової природи корпоративних прав, виокремлено види корпоративних прав за різними кваліфікаційними критеріями, досліджено правову природу корпоративних відносин, проаналізовано поняття та правову природу застави корпоративних прав, розглянуто генезу законодавства щодо застави корпоративних прав, розглянуто процедуру укладення та виконання договору застави корпоративних прав, проаналізовано процедуру звернення стягнення на корпоративні права як на предмет застави; розроблено пропозиції щодо вдосконалення законодавства в сфері застави корпоративних прав.

Ключові слова: корпоративні права, застава корпоративних прав, предмет застави, укладення та виконання договору застави корпоративних прав, звернення стягнення.

Бібліограф.: 125 найм.

SUMMARY

Podolian Iryna Ihorivna. Master thesis. Department of Civil Law and Procedure, Faculty of Law, Vasyl Stus Donetsk National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2020. - 98 pages.

The paper examines the general theoretical provisions on the concept and legal nature of corporate rights, identifies the types of corporate rights by different qualification criteria, explores the legal nature of corporate relations, analyzes the concept and legal nature of corporate rights pledge, considers the genesis of corporate rights pledge, share pledge agreement, the order of foreclosure on corporate rights as the subject of the pledge is analyzed; proposals for improving the legislation in the field of corporate rights pledge have been developed.

Keywords: corporate rights, pledge of corporate rights, subject of pledge, conclusion and execution of share pledge agreement, foreclosure.

Bibliography: 125 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТАВИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ.....	11
1.1 Поняття, правова природа та види корпоративних прав	11
1.2 Поняття, правова природа застави корпоративних прав, генеза законодавства про заставу корпоративних прав.....	37
РОЗДІЛ 2 ДОГОВІР ЗАСТАВИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ	56
2.1 Укладення договору застави корпоративних прав	56
2.2 Виконання договору застави корпоративних прав	70
РОЗДІЛ 3 ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА КОРПОРАТИВНІ ПРАВА УЧАСНИКІВ ТОВАРИСТВА	87
ВИСНОВКИ.....	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ.....	107
ДОДАТКИ.....	120

ВСТУП

Стабільність цивільного обороту є одним із основних факторів, що повинні сприяти успіху економічних реформ в Україні. Належне виконання цивільно-правових зобов'язань усіма учасниками цивільного обороту є запорукою такої стабільності і очікуваним результатом правовідносин між його учасниками. Разом з тим реалії сучасної економіки часто обумовлюють, що сторони вступаючи у цивільно-правові відносини потребують більш вагомих гарантій виконання зобов'язань з боку контрагентів, ніж лише взаємна довіра.

Одним з найбільш ефективних способів забезпечення виконання зобов'язання визнається застава, яка дозволяє убезпечити кредитора від негативних майнових наслідків невиконання або неналежного виконання зобов'язання з боку боржника.

Для найбільш ефективного забезпечення виконання зобов'язання здійснюється пошук нових механізмів, за допомогою яких з'являється можливість покрити всі майнові втрати у разі допущення порушень боржником умов виконання основного зобов'язання. Саме тому останнім часом спостерігається розширення переліку об'єктів, що можуть виступати предметом застави. Наряду з традиційними предметами застави все частішими стали випадки передачі у заставу корпоративних прав.

Необхідність дослідження проблеми правового регулювання застави корпоративних прав зумовлене практично повною відсутністю в юридичній літературі відповідей на низку питань теоретичного і практичного характеру, що стосуються можливості корпоративних прав бути предметом застави. Поряд з цим, у цивільному обороті, особливо при здійсненні банківського кредитування, застава корпоративних прав є достатньо широко розповсюдженою. Її здійснення супроводжується чисельними проблемами на рівні правозастосування, оскільки у спеціальному законодавстві стосовно застави саме корпоративних прав існує прогалина. Наприклад, у Законі України «Про заставу» врегульовано, з одного боку, питання застави цінних паперів

(але застава прав, включаючи корпоративні права, не може відбуватися як застава речей - цінних паперів, навіть акцій), а з іншого боку – існують законодавчі положення про заставу майнових прав (однак корпоративні права по змісту не можуть бути зведені лише до майнових вимог, вони являють собою сукупність майнових, організаційних, управлінських та інших прав).

Основою вирішення проблемних питань правозастосування, як відомо, є систематичне теоретичне осмислення існуючих правових реалій з метою наступного внесення в законодавство змін на основі застосування результатів проведених теоретичних пошуків та узагальнення практики. Такий хід подій може бути найбільш адекватним для вирішення проблем, що виникають при здійсненні застави корпоративних прав господарських товариств.

Основні положення про заставу врегульовані Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) та Законом України «Про заставу», а законодавче регулювання поняття та загальних положень щодо корпоративних прав здійснюється Господарським кодексом України (далі – ГК України), Податковим кодексом України, законами України «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Теоретичні проблеми, пов'язані з заставою корпоративних прав як способу забезпечення виконання зобов'язання досліджувалися в наукових працях С.В. Артеменко, С.В. Батрина, С.А. Белова, В.І. Борисової, В.А. Васильєвої, О.М. Вінник, О.В. Дзери, Л.М. Дорошенко, Ю.М. Жорнокуя, С.С. Кравченка, В.М. Кравчука, В.М. Коссака, С.В. Нижного, М.В. Оприска, В.Ю. Пашутіної, О.І. Пилипенка, Р.Б. Прилуцького, В.В. Рашківської, В.А. Січевлюка, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Ю.А. Чеботарьової, Т.М. Шемети та інших. Проте наукові дослідження зазначених авторів стосувалися лише окремих аспектів застави корпоративних прав, що не дозволяє скласти комплексне уявлення про даний інститут права. Залишилися відкритими відповіді на такі питання як чи будь-які майнові права можуть використовуватися як предмет застави, які критеріями виокремлення тих майнових прав, які можуть бути заставлені; який механізм звернення стягнення

на заставлені майнові права тощо. Отже, відсутність у юридичній літературі та законодавстві відповідей на низку питань, пов'язаних із заставою корпоративних прав зумовлює актуальність наукового дослідження.

Метою дослідження є розроблення нових науково-теоретичних положень щодо застави корпоративних прав та підготовка на їх основі пропозицій, спрямованих на удосконалення цивільного законодавства.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні завдання щодо вдосконалення застави корпоративних прав:

- 1) узагальнити положення, що стосуються поняття, правової природи, сутності та змісту корпоративних прав;
- 2) виокремити види корпоративних прав за різними класифікаційними критеріями;
- 3) уточнити перелік ознак, які властиві корпоративним правам як предмету застави;
- 4) визначити поняття корпоративного права;
- 5) уточнити порядок укладення та зміст договору застави корпоративних прав;
- 6) конкретизувати умови виконання договору застави корпоративних прав;
- 7) уточнити спосіб і порядок звернення стягнення на корпоративні права учасників товариства.

Об'єкт дослідження становлять суспільні відносини між учасниками цивільного обороту з приводу забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань заставою корпоративних прав.

Предметом дослідження є застава корпоративних прав.

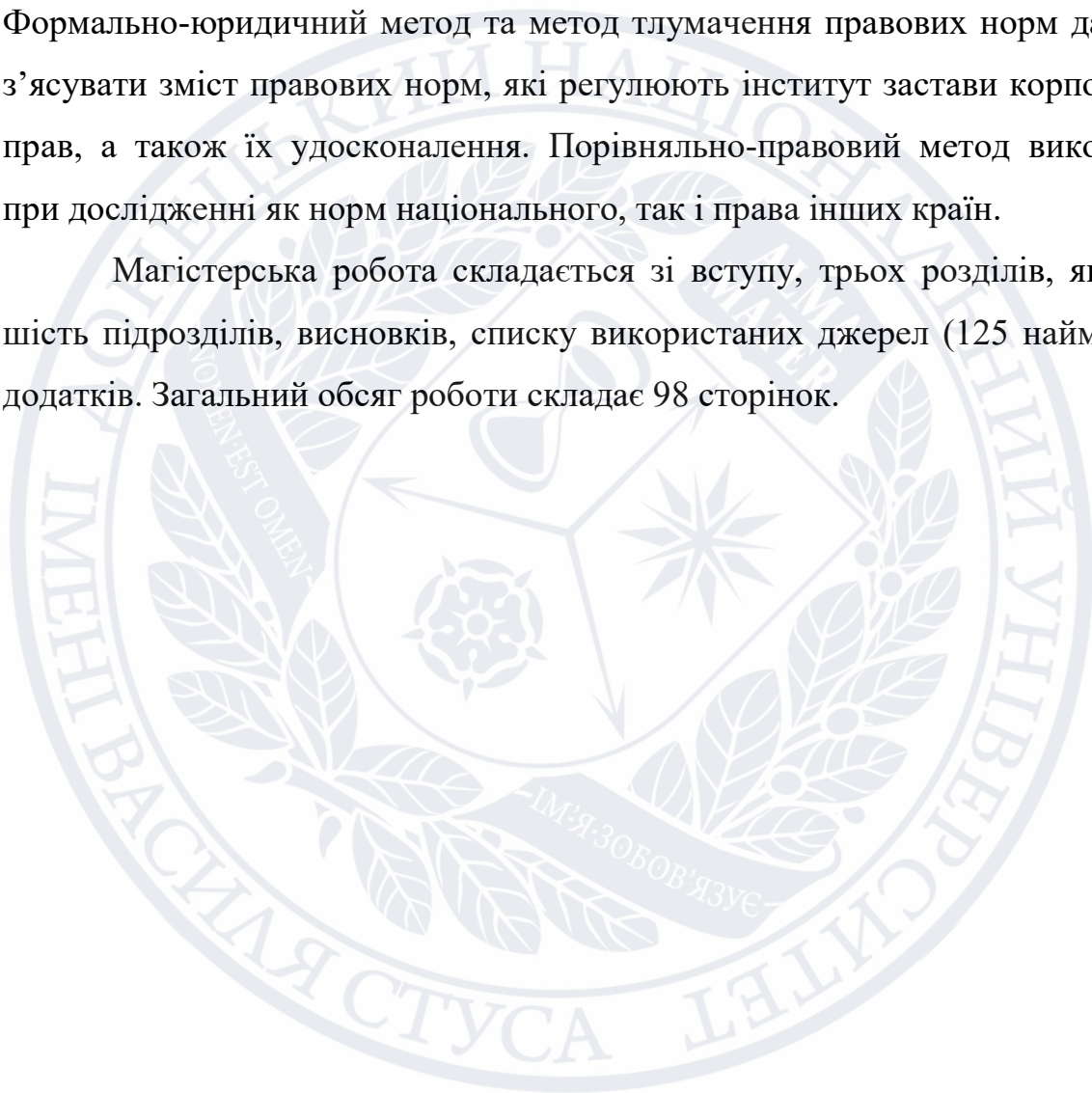
З метою одержання достовірних наукових результатів у дослідженні застосовувалася система загальнонаукових і спеціальних методів пізнання правових явищ.

Використання діалектичного методу дозволило розглянути проблеми використання інституту застави корпоративних прав у розвитку та

взаємозв'язку з іншими цивільно-правовими інститутами. Формально-логічний метод посприяв виявленню розбіжностей у понятійному апараті, який застосовується при розгляді застави корпоративних прав. Метод аналізу та синтезу застосовується при дослідженні природи корпоративних прав та виявленні ознак їх застави.

Також були застосовані і спеціально-наукові методи дослідження. Формально-юридичний метод та метод тлумачення правових норм дали змогу з'ясувати зміст правових норм, які регулюють інститут застави корпоративних прав, а також їх удосконалення. Порівняльно-правовий метод використаний при дослідженні як норм національного, так і права інших країн.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (125 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи складає 98 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТАВИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

1.1 Поняття, правова природа та види корпоративних прав

Корпоративні права традиційно розглядають в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. В об'єктивному значенні корпоративне право – це система юридичних норм, що регулює певну групу суспільних відносин [1, с. 13]. Найбільш влучним видається визначення, запропоноване В. І. Цікало, відповідно до якого в об'єктивному розумінні корпоративне право може бути визначено як система правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку із набуттям, здійсненням, захистом та припиненням корпоративних прав в суб'єктивному розумінні [2, с. 102].

В літературі питання про суб'єктивне корпоративне право не визначено однозначно. Автори, які торкалися цього питання, суб'єктивне корпоративне право визначають як:

- складну категорію, яка, своєю чергою, утворена з низки майново-організаційних суб'єктивних прав (повноважень) учасників (засновників) юридичних осіб (В. А. Васильєва [1, с. 160]);
- передбачені законом і внутрішньокорпоративними нормативними актами, які виникають у акціонера чи учасника корпорації внаслідок набуття ними відповідного права власності на акції, права власності на частку в статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) та товаристві з додатковою відповідальністю і які закріплені в діючому законодавстві України та внутрішніх нормативних актах самої корпорації (Н. С. Глусь [3, с. 4]);
- гарантовану законом міру можливої або дозволеної поведінки суб'єкта корпоративних правовідносин (Ю. М. Жорнокуй [4, с. 45]);

– права особи, що перебуває у правовідносинах із господарським товариством як його учасник, одержувати від цього певні блага, для чого їй надаються певні можливості щодо участі в управлінні товариством (С. С. Кравченко [5, с. 7]);

– сукупність правових можливостей учасника певної юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою (В. М. Кравчук [6, с. 64]);

– певні можливості (сукупність майнових, немайнових та організаційних прав) учасників корпорації, що виникають на підставі членства у ній (І. Б. Саракун [7, с. 29]);

– права учасників господарських товариств, що визначаються їх майновою участю в статутному капіталі і надають їх суб'єкту певний комплекс правомочностей майнового та немайнового характеру (І. В. Спасибо-Фатєєва [8, с. 70]) тощо.

Виходячи із зазначених визначень, можна прийти до висновку, що поняття, зміст та носії суб'єктивного корпоративного права залишаються дискусійними питаннями у доктрині права. Як справедливо зазначає В. А. Васильєва, на жаль, склалася ситуація, коли науковці прагнуть навздогін законодавцю підвести теоретичне підґрунтя під уже сформовану нормативну базу або ж піддають критиці наявні законодавчі визначення таких категорій, як корпоративне право та корпоративні права [1, с. 9]. Саме тому передусім необхідно дослідити легальне визначення корпоративних прав.

Аналіз законодавства України дає підстави для висновку про те, що підхід законодавця до розуміння сутності поняття «корпоративні права» зазнавав поступових змін. Перший етап розвитку та становлення поняття «корпоративні права» пов'язаний із розумінням корпоративних прав як права власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи певні правомочності. Правову категорію «корпоративні права» в Україні було вперше введено до ст. 6 Декрету КМУ від 31.12.1992 р. № 24-92 «Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за

участю державних підприємств» [9], відповідно до якої керівникам, заступникам керівників державних підприємств, установ і організацій, їх структурних підрозділів, а також посадовим особам державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування заборонялося безпосередньо займатися підприємницькою діяльністю. Це не виключало їхнього права отримувати дивіденди від акцій, а також доходи від інших корпоративних прав. Проте самого визначення корпоративних прав Декрет КМУ від 31.12.1992 р. № 24-92 «Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств» не містив.

Легальне визначення корпоративних прав вперше було надано в Законі України (далі – ЗУ) від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» [10]. Згідно п. 1.8 ст. 1 ЗУ «Про оподаткування прибутку підприємств» корпоративні права визначались як права власності на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи, створеної відповідно до законодавства про господарські товариства, включаючи право на управління та отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи. Законом України від 22.05.1997 р. № 283/97-ВР «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [10] були внесені зміни до ЗУ «Про оподаткування прибутку підприємств» шляхом викладення його у новій редакції. У зв'язку із чим поняття «корпоративні права» було визначено як право власності на частку (пай) у статутному фонді (капіталі) юридичної особи, включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також частки активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства (п. 1.8 ст. 1 ЗУ «Про оподаткування прибутку підприємств»).

Законом України від 02.03.2000 р. № 1523-III «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування» [111] до ЗУ «Про оподаткування прибутку підприємств» були внесені зміни, відповідно до яких поняття «корпоративні права» набуло ще більш широкого значення як право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай),

включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства, незалежно від того, чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної або фізичної особи, або в інших організаційно-правових формах (п. 1.8 ст. 1 ЗУ «Про оподаткування прибутку підприємств»). Слід зауважити, що у порівнянні із попередньою редакцією, визначення поняття «корпоративні права» містить уточнення про те, що корпоративні права виникають щодо будь-якої юридичної особи незалежно від її організаційно-правової форми.

Поняття «корпоративні права» також надається в абз. 5 ст. 2 ЗУ від 19.03.1996 № 93/96-ВР «Про режим іноземного інвестування» [12]: під корпоративними правами розуміється право власності на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи, створеної відповідно до законодавства України або законодавства інших країн.

Розуміння корпоративних прав як права власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи певні правомочності, є суперечливим, оскільки воно не відповідає абз. 2 ч. 1 ст. 12 ЗУ від 19.09.1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» [13], що має назву «Власність на майно товариства», відповідно до якого товариство є власником майна, переданого йому учасниками у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу. Отже, після внесення вкладу до статутного (складеного) капіталу господарського товариства, особа, яка є учасником товариства, перестає бути власником відповідного майна, переданого в якості вкладу до статутного (складеного) капіталу товариства, право власності на таке майно виникає у господарського товариства.

Нового значення корпоративні права набули із прийняттям Господарського кодексу (далі – ГК) України від 16.01.2003 р. № 436-IV [14], з набранням чинності якого й розпочався другий етап розвитку поняття «корпоративні права». Стаття 167 ГК України, що має назву «Зміст корпоративних прав та корпоративних відносин», в частині першій передбачає, що корпоративні права

– це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Отже, з назви статті 167 ГК України витікає, що законодавець намагався визначити саме зміст корпоративних прав, причому ГК України визначає корпоративні права вже не як право власності на частку у статутному капіталі (майні) господарської організації, а як права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають певні правомочності.

Слід зазначити, що Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [15] майже дослівно перейняв визначення корпоративних прав, наведене в ГК України (пп. 14.1.90 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України).

Подальшого розвитку поняття «корпоративні права» отримало у зв'язку із прийняттям ЗУ від 17.09.2008 р. № 514-VI «Про акціонерні товариства» [16]. Відповідно до п. 8 ч. 1. ст. 2 ЗУ «Про акціонерні товариства» корпоративні права – це сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які випливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством (далі – АТ), отримання дивідендів та активів АТ у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами. Зазначене визначення має характер «спеціального» по відношенню до «загального» визначення корпоративних прав, наведеного в ГК України, оскільки стосується конкретної організаційно-правової форми суб'єкта господарювання – АТ. Слід відзначити, що в ЗУ «Про акціонерні товариства» корпоративні права акціонера розглядаються як множинність суб'єктивних прав, що належать особі – власникові акцій («сукупність майнових і немайнових прав»), а в ГК України – як універсальна єдність певних можливостей («права особи, ... що включають правомочності»).

ЦК України не містить визначення корпоративних прав. І. В. Спасибо-Фатєєва наголошує, що у ЦК України за відсутності поняття корпоративних прав йдеться про права учасників господарських товариств. Поряд з цими правами в ЦК України вживаються терміни «право на участь» та «права учасника на частку в статутному (складеному) капіталі». Хоча логічно було б позначити, що корпоративні права належать учасникам корпорацій, але у відсутності в ЦК такого виду юридичних осіб, залишається лише враховувати існуючі визначення [8, с. 70]. Натомість зміст корпоративних прав розкривається у ЦК України, перш за все, у ст. 100 ЦК України «Право участі у товаристві» та Главі 8 ЦК України «Підприємницькі товариства», в якій визначається порядок виникнення, здійснення, захисту та припинення корпоративних прав. Це, в свою чергу, формує підґрунтя для розуміння корпоративних прав як цивільно-правових, зокрема, за ознакою майнової участі в діяльності товариств.

Виходячи із визначення корпоративних прав, закріпленого в ч. 1 ст. 167 ГК України, суб'єктом (носієм) корпоративних прав є особа, частка якої визначається у статутному капіталі (маїні) господарської організації. Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 55 ГК України господарські організації – це юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку. Частиною 4 ст. 62 ГК України закріплено, що підприємство є юридичною особою. Згідно з ч. 1 ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Отже, будь-яка господарська організація є юридичною особою в розумінні ст. 80 ЦК України. Виникає питання, учасники (засновники) юридичних осіб яких саме організаційно-правових форм є суб'єктами (носіями) корпоративних прав.

В юридичній літературі з приводу питання, щодо яких юридичних осіб виникають корпоративні права, висловлюються найрізноманітніші точки зору.

Найширшого підходу дотримується В. М. Кравчук, на думку якого корпоративні права виникають у засновника (учасника) щодо будь-яких юридичних осіб незалежно від того, чи формується статутний капітал [6, с. 259]. Вказана позиція відповідає п.п.3-4 ч. 1 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України від 06.11.1991 р. № 1798-ХІІ, відповідно до яких господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах.

Відповідно до іншого підходу учасниками корпоративних відносин є насамперед ті суб'єкти господарювання, у статутному фонді (маїні) яких є частки осіб (фізичних, юридичних, держави) як учасників такого об'єднання. Ними є господарські товариства і виробничі кооперативи як підприємницькі товариства (В. В. Луць [177, с. 27]).

Деякі вчені для визначення юридичної особи, щодо якої у учасника (засновника) виникають корпоративні права, пропонують використовувати поняття «юридична особа корпоративного типу». Так, на думку В. А. Васильєвої, до юридичних осіб корпоративного типу належать усі організаційно-правові види юридичних осіб, які створені з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в результаті створення яких у засновників виникає особливий вид майнових та особистих прав, який прийнято називати корпоративним правом [1, с. 96]. В. І. Цікало до юридичних осіб корпоративного типу відносить господарські товариства – об'єднання майна (капіталів); господарські товариства – об'єднання осіб

(діяльності); виробничі кооперативи; приватні підприємства; фермерські господарства; підприємства споживчої кооперації [2, с. 96].

Слід підтримати позицію вчених, відповідно до якої корпоративні права виникають у господарських товариствах (О. Р. Кібенко [18], І. Б. Саракун [7, с. 12]). Зі змісту ч. 1 ст. 167 ГК України можна виділити такі критерії існування корпоративних прав як 1) поділ статутного капіталу (майна) на частки; 2) наявність правомочності на участь в управлінні 3) наявність правомочності на отримання певної частки прибутку (дивідендів) та активів у разі ліквідації. Цим критеріям або певній їх комбінації відповідають господарські товариства.

Слід звернути увагу, що в даному дослідженні йдеться лише про господарські товариства, переважно в організаційно-правових формах АТ та ТОВ, оскільки ці організаційно-правові форми юридичних осіб отримали найбільшого поширення в Україні.

Носіями суб'єктивних корпоративних прав в юридичній літературі визнаються учасники господарських товариств. Найбільш ґрунтовне дослідження понять «учасник» господарського товариства здійснено І. Б. Саракун. Учасників господарського товариства І. Б. Саракун визначає як осіб (фізичних чи юридичних, інших суб'єктів цивільного права), яким належать корпоративні права по відношенню до товариства, включаючи право на частку в його статутному фонді, що підтверджується відповідними документами [7, с. 34]. Дійсно, з визначень корпоративних прав, що містяться в ГК України, Податковому кодексі України, ЗУ «Про акціонерні товариства», можна зробити висновок, що безспірно суб'єктами корпоративних прав є учасники господарських товариств.

Саме господарське товариство не є носієм суб'єктивних корпоративних прав, які виникають щодо нього. Статтею 66 ЗУ «Про акціонерні товариства» передбачено право АТ за рішенням загальних зборів викупити в акціонерів акції за згодою власників цих акцій. Однак, навіть у разі викупу АТ розміщених ним акцій, будучи власником акцій, АТ не отримує корпоративні права,

оскільки відповідно до ч. 3 ст. 66 ЗУ «Про акціонерні товариства» викуплені АТ акції не враховуються у разі розподілу прибутку, голосування та визначення кворуму загальних зборів. Товариство повинно протягом року з моменту викупу продати викуплені товариством акції або анулювати їх відповідно до рішення загальних зборів, яким було передбачено викуп товариством власних акцій. Слід зазначити, що господарське товариство може виступати як учасник іншого господарського товариства і в такому випадку набувати корпоративних прав щодо останнього.

Органи управління господарського товариства та їх посадові особи також не є носіями корпоративних прав, оскільки органи управління та їх посадові особи наділені не суб'єктивними корпоративними правами, а компетенцією (повноваженнями), передбаченими законом чи статутними документами, щодо здійснення управління поточною діяльністю товариства. Винятком є випадки, коли посадові особи органів управління господарського товариства є одночасно учасниками (засновниками) такого господарського товариства. Тому зловживання повноваженнями з боку посадових осіб органів управління господарського товариства не можна вважати зловживанням корпоративними правами.

Особливим носієм корпоративних прав слід визнати державу. Відповідно до ч. 1 ст. 172 ГК України, відносини, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави, регулюються Законом України «Про управління об'єктами державної власності», іншими законами України та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них.

В юридичній літературі питання про визначення поняття «корпоративні права» та зміст корпоративних прав не вирішені однозначно. Як зазначає Ю. Зубчик, незважаючи на різне визначення суб'єктивного права, зміст його зводиться до того, що це є забезпечена законом міра можливої поведінки уповноваженої особи [19, с. 17]. У загальній теорії права та у доктрині цивільного права традиційними є дві основні точки зору щодо визначення змісту суб'єктивного права. По-перше, вважається, що правомочності, що

входять до складу суб'єктивного права, можуть бути трьох основних видів: а) право вимоги; б) право на позитивні дії; в) право домагання [20, с. 360]. Тобто вважається, що до змісту суб'єктивного права включається «тріада» можливостей: право на свої дії (управомочена особа може здійснювати право власними діями); право на чужі дії (управомочена особа може вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб); право на захист (управомочена особа може захищати своє порушене право шляхом звернення до компетентних органів або іншим не забороненим законом способом). Так, Р. О. Стефанчук обстоює позицію, що захист є складовою (правомочністю) суб'єктивного цивільного права [21, с. 15]. По-друге, до змісту суб'єктивного права включають лише право на власні дії та право на чужі дії. Право на захист розглядається як самостійне суб'єктивне право. Слід підтримати зазначену позицію, оскільки, як справедливо відзначає Л. М. Баранова, право на захист виникає у особи лише у разі порушення її суб'єктивного права. Отже, при існуванні суб'єктивного права у нормальному (непорушеному) стані існує тільки можливість здійснення права власними діями та можливість вимагати певної поведінки від інших осіб [8, с. 200-201]. Розуміння права на захист як самостійного суб'єктивного права знайшло підтримку й у законодавця шляхом закріплення в ч. 1 ст. 15 ЦК України положення, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорування.

Потребує також з'ясування питання про універсальний або множинний характер суб'єктивних корпоративних прав. Деякі дослідники розглядають корпоративні права як *універсальну єдність певних можливостей*. Як підкреслює Ю. М. Жорнокуй, корпоративне право складається із дрібних елементарних часток – правомочностей, якими слід визнати правомочність на участь в управлінні АТ, правомочність на отримання інформації, правомочність на отримання дивідендів, правомочність на отримання ліквідаційної квоти, у випадку припинення діяльності АТ, інші правомочності передбачені законодавством, статутом або договором акціонерів [4, с. 38]. Інші дослідники розглядають корпоративні права як *множинність суб'єктивних прав*, що

належать учаснику (акціонеру) товариства. На думку В. М. Кравчука, виходячи з того, що участь у товаристві може бути майновою, особистою і змішаною, залежно від виду участі, виникають різні корпоративні права. Це зумовлює складний характер цих прав, які складаються з певного набору «елементарних» прав, так само, як право власності складається з права володіння, користування та розпорядження. Ця властивість корпоративних прав проявляється навіть у їхній назві, в якій вживається множина [22, с. 47]. Підтримує вказану позицію С. С. Кравченко [5, с. 7].

Усвідомлюючи те, що елементарними частинами суб'єктивного права є правомочності, видається, що корпоративні права становлять собою множинність суб'єктивних корпоративних прав. Наприклад, право на управління товариством об'єднує в собі групу суб'єктивних корпоративних прав, пов'язаних з управлінням, серед яких, право на участь у загальних зборах, право вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів, право на скликання позачергових загальних зборів тощо. Вказані суб'єктивні права є складними та не відповідають ознаці елементарності, що не дозволяє визнавати їх правомочностями. В той же час до складу кожного окремого суб'єктивного корпоративного права входить сукупність правомочностей, наприклад, до складу права на участь у загальних зборах входить правомочність на голосування, на обговорення питань порядку денного загальних зборів тощо. Позиція щодо множинного характеру корпоративних прав цілком відповідає нормі про неприпустимість зловживання цивільними правами, закріпленій в ч. 3 ст. 13 ЦК України, зі змісту якої випливає, що засобом зловживання виступає саме право, а не правомочність.

Слід зазначити, що віднесення права на отримання дивідендів до корпоративних прав викликає дискусію в наукових колах. Як зазначає Ю. М. Жорнокуй, майнові корпоративні права, що розглядаються деякими вченими як самостійні суб'єктивні права (відмінні від права на управління), є «беззмістовними» (оскільки право вимагати виплати дивідендів у відповідності з теорією «роздвоєння» корпоративних прав не входить до змісту

корпоративних правовідносин) [4, с. 37]. Вважається, що кожному суб'єктивному праву відповідає (кореспондує) певний юридичний обов'язок. Якщо розглядати право на отримання дивідендів як суб'єктивне право, то цьому праву повинен відповідати (кореспондувати) обов'язок товариства виплачувати дивіденди. Однак, товариство не має обов'язку виплачувати дивіденди акціонеру, що дає підстави розглядати право на отримання дивідендів не як суб'єктивне право, а як правомочність.

Незважаючи на зазначений аргумент, видається, що право на отримання дивідендів є суб'єктивним корпоративним правом, а не правомочністю, оскільки у ч. 1 ст. 116 ЦК України законодавець визначає право брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди) саме як право учасника господарського товариства. Крім того, у загальній теорії права допускається існування правовідносин, в яких суб'єктивному праву не протиставляється суб'єктивний обов'язок. Так, як зазначає Р. О. Халфіна, в деяких відносинах управомочена особа може здійснити своє право шляхом своїх дій, не потребуючи при цьому дій інших осіб [23, с. 246]. Можливість здійснення цього права забезпечується обов'язками загально зобов'язуючого характеру, де кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ч. 1 ст. 68 Конституції України). О. Б. Бабаєв з цього приводу відзначає, якщо в зобов'язанні інтерес особи задовольняється шляхом здійснення певних дій зобов'язаною особою, то в корпоративних – завдяки діям самої управомоченої особи. Якщо в зобов'язанні на пасивній стороні знаходиться обов'язок вчинити дану дію, то в корпоративних правовідносинах – лише пов'язаність діями активної особи. Такі правовідносини вже були помічені цивілістикою та отримали назву секундарних [24, с. 18]. Отже, серед суб'єктивних корпоративних прав виділяються ті, яким протиставляється суб'єктивний обов'язок (наприклад, суб'єктивному корпоративному праву на отримання інформації кореспондує суб'єктивний обов'язок товариства надати інформацію), та ті, яким не протиставляється суб'єктивний обов'язок

(наприклад, суб'єктивному корпоративному праву на отримання дивідендів не кореспондує суб'єктивний обов'язок товариства виплачувати дивіденди), які можна назвати секундарними.

Отже, корпоративні права пропонується розглядати як збірне поняття, що включає в себе сукупність суб'єктивних корпоративних прав учасника (акціонера) господарського товариства, а саме: право на участь в управлінні товариством, право на отримання інформації, право на участь у розподілі прибутку товариства та одержання його частки (дивідендів), право на одержання частини майна товариства у випадку його ліквідації та інші права, встановлені установчими та локальними документами товариства та законом.

Корпоративні права є елементом корпоративних правовідносин, оскільки входять до їх змісту. Згідно з ч. 3 ст. 167 ГК України під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. І. В. Спасибо-Фатєєва справедливо зауважує, що оскільки з визначення таких відносин, що міститься в ч. 3 ст. 167 ГК України, не слідує ані їх правова природа, ані порядок здійснення суб'єктами своїх корпоративних прав, з приводу цих аспектів не вщухають спори і висловлюються майже протилежні позиції [8, с. 70]. Для України в умовах дуалізму приватного права, обумовленого існуванням ЦК України та ГК України, актуальною залишається дискусія навколо *цивільно-правової або господарсько-правової природи* корпоративних прав та корпоративних правовідносин. Зазначене питання не є суто теоретичним, а має й істотне практичне значення. Так, І. В. Спасибо-Фатєєва у своїх дослідженнях посилається на позицію Вищого господарського суду України (далі – ВГСУ), який у справі про визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерів вказав на неправильне застосування судами першої інстанції та апеляційної інстанції до взаємовідносин сторін норм інституту позовної давності, оскільки їх дія поширюється на регулювання цивільних відносин, до яких не входять відносини, що виникли між сторонами у справі (Постанова ВГСУ від 08.06.2004 р. по справі № 19/373В). Тим самим, на думку І. В. Спасибо-

Фатєєвої, ВГСУ не розцінює відносини щодо участі в органі управління (АТ), тобто корпоративні відносини, як цивільно-правові [255, с. 137]. Слід зазначити, що питання визначення корпоративних відносин складовою частиною предмета цивільно-правового регулювання є важливим для проблеми зловживання корпоративними правами, оскільки саме нормами ЦК України закріплені положення про межі здійснення цивільних прав, неприпустимість зловживання цивільними правами.

За твердженням О. М. Переверзева, корпоративні відносини є різновидом передбачених ГК України організаційно-господарських відносин, що складаються між суб'єктами господарювання і суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю [26, с. 9]. У той же час серед прихильників господарсько-правової природи корпоративних прав та корпоративних правовідносин також не має єдності думок. Зокрема, В. С. Щербина зазначає, що помилковим є визнання корпоративних відносин організаційно-господарськими відносинами, оскільки при цьому не враховуються майнові елементи корпоративних відносин [27, с. 12], та вважає, що за своєю правовою природою корпоративні відносини є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносин [277, с. 13]. Це пов'язано із тим, що корпоративні відносини не можна однозначно віднести до таких видів господарських відносин, закріплених в ч. 4 ст. 3 ГК України, як господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини. Господарсько-правову природу корпоративних прав та корпоративних відносин визнають також Р. Б. Прилуцький [28, с. 7-8], А. Сороченко [9, с. 57].

Проаналізувавши позицію опонентів, І. В. Спасибо-Фатєєва наводить основні аргументи, що нібито спростовують «цивільністичність» корпоративних відносин: 1) в ЦК України відсутнє зазначення на корпоративні права, а в ГК України вони передбачені, з чого слідує, що вони є господарсько-правовими і 2) корпоративні відносини містять елемент влади та підкорення, що унеможлиблює їх бачення як цивільно-правових [25, с. 137]. У той же час, щодо

наявності у корпоративних відносинах елементу влади та підкорення І. В. Спасибо-Фатєєва наголошує, що такий підхід є поверхневим поглядом без врахування глибинних засад корпоративних відносин [25, с. 138], і зазначає, що учасники завжди мають вибір, як їм поводитися, підкорення ж виникає тоді, коли особи вибору не мають. Корпорація не надає ніяких вказівок своїм учасникам, а останні не виступають підлеглими стосовно неї, бо самі формують волю на загальних зборах [255, с. 138]. Дійсно, учасники мають право визначати волю господарського товариства через рішення загальних зборів з метою реалізації власних суб'єктивних прав, а у разі незгоди із рішеннями загальних зборів та іншими управлінськими рішеннями завжди мають право вийти в установленому порядку з господарського товариства. Підтримуючи цивільно-правову природу корпоративних правовідносин, Р. Б. Шишка зазначає, що організаційні права в корпоративному праві – невід'ємна та визначальна їх частина в силу природи цих відносин [30, с. 38].

Вбачається, корпоративні права та корпоративні правовідносини є цивільно-правовими. Відповідно до ч. 1 ст. 1 ЦК України цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Н. С. Кузнєцова справедливо наголошує, що аналіз змісту цих відносин, а саме прав і обов'язків корпорації та її учасників дає підстави для загального висновку про те, що вони є приватно-правовими, тобто цивілістичними, оскільки за всіма своїми ознаками відповідають їх критеріям [31, с. 93]. С. С. Кравченко, аргументуючи цивілістичну природу прав учасників господарських товариств, вказує на рівність їх правового становища і на те, що вплив одних учасників на волю інших відсутній, а можливість формувати волю товариства обумовлена механізмами участі в управлінні останнього [5, с. 8]. Вказаний підхід підтримує також Т. І. Бурдак [32, с. 170], В. Г. Жорнокуй [33, с. 21], В. І. Цікало [2, с. 103].

Варто погодитись із позицією І. Б. Саракун, котра відстоюючи цивільно-правову природу корпоративних відносин, відзначає, що на основних

положеннях цивільного (суб'єктивного) права будуються теоретичні поняття корпоративного права. До них можна віднести межі, обмеження та зловживання правом при здійсненні корпоративних прав, суб'єкти корпоративних правовідносин, положення про договір повного товариства, засновницький договір, тощо [7, с. 18].

Вбачається, що закріплення поняття корпоративних прав в ГК України ще не призводить до визнання цих прав і корпоративних правовідносин господарсько-правовими, оскільки, наприклад, закріплення поняття корпоративних прав в Податковому кодексі України не означає, що корпоративні правовідносини стали податковими і публічно-правовими. Крім того, вагомим внеском у вирішення проблеми зловживання корпоративними правами є закріплення у ЦК України поняття «добросовісність» як однієї із загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України), визнання недопустимості дій особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах (ч. 3 ст. 13 ЦК України), правових наслідків зловживання цивільними правами (ч. 6 ст. 13 та ч. 3 ст. 16 ЦК України). Натомість, в ГК України поняття «добросовісність» використовується лише в контексті поняття «недобросовісна конкуренція» (ст. 32, 37 ГК України та інші), а поняття «зловживання» – в контексті поняття «зловживання монопольним становищем» (ст. 29, 255 ГК України та інші). Отже, на відміну від ЦК України, проблема зловживання корпоративними правами взагалі не врегульована в ГК України.

Додатковим аргументом такої природи корпоративних правовідносин можуть слугувати нещодавні зміни до ЦК Російської Федерації (далі – РФ) [34], проведені в рамках реалізації Концепції розвитку цивільного законодавства РФ. Відповідно до Федерального закону РФ від 30.12.2012 р. № 302-ФЗ «Про внесення змін до глави 1, 2, 3 та 4 частини першої Цивільного кодексу Російської Федерації» [35] до абз. 1 п. 1 ст. 2 ЦК РФ було внесено зміни, згідно з якими коло відносин, що регулюються цивільним законодавством, доповнено

відносинами, пов'язаними із участю в корпоративних організаціях або з управлінням ними (корпоративні відносини).

Правову природу корпоративних правовідносин в юридичній літературі також визначають з точки зору віднесення їх до таких груп правовідносин, як речові та зобов'язальні, абсолютні та відносні. Зазначені групи є взаємопов'язаними, оскільки в загальному вигляді поділ прав на речові та зобов'язальні ґрунтується на тому, що речові права мають абсолютний характер, оскільки вони пов'язані із річчю, передбачають активність особи, що володіє правом, та пасивність інших осіб. Відмінністю зобов'язальних прав є те, що їх предметом є дії певної особи-боржника, вони є відносними, пов'язані із особою-боржником та передбачають активність особи-боржника, що протистоїть особі-кредитору, що володіє правом. З позицій вчення Й. О. Покровського, якщо речові права являють собою форми юридичних відносин осіб до речей, то зобов'язання є формою юридичних, приватноправових відносин осіб до осіб [36].

Деякі правники обґрунтовують *речово-правову природу* корпоративних правовідносин (С. В. Батрин [37], Н. М. Пахомова [38, с. 54], І. Т. Тарасов [39, с. 483]). Так, С. В. Батрин зауважує, що корпоративні правовідносини за своєю юридичною природою є речовими відносинами, виникнення та існування яких обумовлене реалізацією власником (засновником, учасником, акціонером господарського товариства) правомочностей володіння, користування та розпорядження майном посередництвом участі в корпоративному господарюванні [37, с. 6]. Речово-правовий підхід до розуміння природи корпоративних правовідносин також пов'язаний із тим, що до 2003 р. в законодавстві України було закріплено розуміння корпоративного права як права власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай). З прийняттям ГК України зазначений підхід законодавця було змінено, що свідчить про вразливість зазначеного підходу.

Слід також зауважити, що з точки зору вчення І. В. Спасибо-Фатєєвої, здійснення корпоративних прав має розглядатися з двох позицій, враховуючи

те, що існують «права на акцію» та «права з акції» (так само можна стверджувати про права учасників інших господарських товариств, які мають права на частку в статутному капіталі, та права, що надаються цією часткою). Перший вид прав є суто речовими, носій яких може здійснювати відповідні правомочності по володінню, користуванню та розпоряджанню цими правами. Останній вид прав і становлять корпоративні права, що реалізуються в корпоративних правовідносинах [8, с. 80-81]. Зазначену позицію підтримує також О. В. Регурецька [40, с. 10].

Висловлюється й точка зору щодо *зобов'язально-правової природи* корпоративних правовідносин [3, с. 4]. Так, Н. С. Глусь вважає, що корпоративні правовідносини є зобов'язальними відносинами [3, с. 4].

Поступово пануючою стає позиція, що корпоративні правовідносини є *окремим видом цивільних правовідносин*, що існують поряд з речовими і зобов'язальними (В. А. Васильєва [1, с. 12], В. Г. Жорнокуй [4, с. 22], І. В. Спасибо-Фатєєва [25, с. 8]). Варто підтримати висновки І. В. Спасибо-Фатєєвої про те, що на відміну від усталених поглядів на цивільно-правові відносини, корпоративні відносини мають особливості, що дозволяють стверджувати про їх специфічний характер. Сутність цих відносин та певних закономірностей зв'язків між їх суб'єктами зумовлює неможливість утиснути їх у «прокрустове ложе» уявлень, що склалися, про види цивільних правовідносин. Їх регулювання стає можливим з позицій корпоративного права. Такий підхід дозволяє відмовитись від стереотипів, які не вписуються у схему корпоративних зв'язків [5, с. 99].

Аналіз прав учасників товариства, передбачених ст. 10 ЗУ «Про господарські товариства», також свідчить, що корпоративні права не можна віднести ні до речових, ні до зобов'язальних прав, що вони становлять особливий вид цивільних прав. Так, особливістю речових прав є їх абсолютний характер, внаслідок чого виникає обов'язок усіх і кожного не порушувати речове право. Права учасників товариства, передбачені ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», не мають абсолютного характеру, оскільки

учасник господарського товариства не має право вимагати від всіх та кожного не порушувати його корпоративні права. Корпоративні права також не можна віднести до зобов'язальних прав. Відповідно до ч. 1 ст. 509 ЦК України, зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. У ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» передбачено право учасника товариства брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди). Однак, учасник (акціонер) не має права у будь-який момент вимагати товариство надати йому частку у прибутку товариства. Відповідно до ч. 3 ст. 30 ЗУ «Про акціонерні товариства» право акціонера вимагати виплати дивідендів за простими акціями виникає лише після прийняття рішення про виплату дивідендів загальними зборами товариства. Отже, зобов'язальне право учасника (акціонера) на частку у прибутку товариства виникає лише після прийняття відповідного рішення загальними зборами товариства.

Здійснення корпоративних прав має певні особливості, у зв'язку із чим вони можуть стати засобом зловживання. Так, здійснення корпоративних прав має на меті отримання учасником товариства доходу від вкладень у господарське товариство. Аналізуючи сутність корпоративних відносин, І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що їх сутність полягає в отриманні особою – учасником господарського товариства доходу від своїх вкладень у товариство у вигляді дивідендів чи курсової різниці від продажу акцій, задля чого їй надається можливість брати участь в управлінні товариством [8, с. 76-77]. В. А. Васильєва також вказує, що корпоративні відносини виникають у зв'язку з управлінням капіталами [1, с. 13].

В юридичній науці найбільшого поширення отримали класифікації корпоративних прав за *внутрішньою диференціацією* та за *змістом*. Одним із перших у сучасній правовій доктрині класифікацію корпоративних прав в АТ за

внутрішньою диференціацією запропонував І. Т. Тарасов, котрий підрозділяв права акціонера на дві групи: основні та спеціальні. До основних прав він відносив: 1) право на частку акціонерного капіталу в разі ліквідації товариства; 2) право на частку прибутку; 3) право на участь в управлінні; 4) право контролю; 5) право скарги, позову і протесту. До спеціальних прав, на його думку, належать всі інші права акціонера [39, с. 411-459]. В. М. Кравчук пропонує більш розширену класифікацію корпоративних прав, виділяючи основні, спеціальні та локальні корпоративні права [6, с. 181]. Схожу класифікацію корпоративних прав за внутрішньою диференціацією здійснила І. Б. Саракун, виділивши основні, спеціальні та додаткові права [7, с. 47-48].

Вбачається, що класифікацію корпоративних прав за змістом слід розпочати з позиції Г. Ф. Шершеневича, котрий розділяв права акціонерів на майнові та особисті [41, с. 162-163]. В. М. Кравчук наголошує на тому, що корпоративні права є комплексними (множинними) за змістом і включають наступні групи прав: а) організаційні – право брати участь в управлінні, право голосу, право на отримання інформації про діяльність юридичної особи; б) майнові – право на отримання частини прибутку від діяльності юридичної особи, право на отримання частини активів у разі її ліквідації. Перелічені елементи майнового і організаційного характеру лише в сукупності становлять корпоративне право [42, с. 62-64].

Слід наголосити на дискусійному характері існування організаційних корпоративних прав. Виокремлення організаційних правовідносин в предметі цивільного права вперше було проведено О. О. Красавчиковим. Як наголошував вчений, організаційні відносини, що регулюються цивільним правом, як правило, пов'язані з майновими, відіграючи для останніх свого роду службову роль. Організаційні відносини володіють відносною самостійністю, оскільки в цілому в ряді випадків вони є лише елементом, стороною майнових відносин [43, с. 16]. Водночас, виділення організаційних корпоративних прав видається доцільним, оскільки саме вони сприяють реалізації майнових та немайнових корпоративних прав. Виокремлення немайнових прав серед

корпоративних прав також є необхідним з огляду на ч. 1 ст. 100 ЦК України, відповідно до якої право участі у товаристві визнається особистим немайновим правом. І. Б. Саракун вважає, що всі корпоративні права поділяються на майнові, немайнові та організаційні [7, с. 43-44].

Наведені класифікації корпоративних прав за внутрішньою диференціацією та за змістом мають важливе значення для розуміння сутності поняття «корпоративні права».

До групи корпоративних прав, здійснення яких пов'язане з участю в управлінні господарським товариством, можна віднести право на участь у загальних зборах товариства; право вносити питання та пропозиції щодо питань на розгляд загальних зборів товариства; право вимагати скликання та самостійно скликати позачергові загальні збори тощо. До групи корпоративних прав, здійснення яких пов'язане з контролем діяльності господарського товариства, слід віднести право на отримання інформації про діяльність товариства; право вимагати проведення перевірок діяльності товариства тощо. Групу корпоративних прав, здійснення яких пов'язане з участю у розподілі прибутку господарського товариства, становлять право брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди).

Виділення майнових і організаційних елементів у змісті корпоративних прав має умовний характер. Вони не можуть розглядатися як самостійний об'єкт правовідносин, зокрема, заставних.

Як зазначено вище, корпоративні права поєднують в собі майнову і немайнову частини. Як зазначається у науковій літературі, корпоративні права мають два складові елементи: майновий та управлінський (організаційний) [62, с. 188].

Управлінський елемент корпоративних прав передбачає:

- 1) Участь у призначенні керівних органів юридичних осіб.
- 2) Право голосу при затвердженні ряду рішень – про розподіл прибутку, про реорганізацію, призначення керівника органів та посадових осіб юридичної особи, надання згоди на вчинення ряду правочинів (укладення договорів).

3) Право на отримання інформації про діяльність юридичної особи.

4) Право на припинення корпоративних відносин (право на вихід з юридичної особи) [62, с. 188-189].

До майнового ж елементу можна віднести:

1) Можливість брати участь в розподілі прибутку товариства і одержувати його частину – дивіденди.

2) Правомочність отримувати певну частку прибутку (дивідендів) даної господарської організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону.

3) Можливість здійснювати відчуження часток у статутному капіталі товариства.

Ці права походять від права на частку у статутному капіталі товариства [62, с. 189].

Іноді зі складного комплексу корпоративних прав виділяють наступні їх види:

1) основні, які притаманні учасникам будь-якого господарського товариства та визначені в ГК України, ЦК України та Законі України «Про господарські товариства.

2) спеціальні, наявність яких пов'язана з участю в суб'єкті господарювання певної організаційно-правової форми або господарської організації з певним видом виключної діяльності та закріплюється спеціальними законами.

3) локальні, що передбачені установчими документами конкретної господарської організації з урахуванням специфіки корпоративних відносин, що складаються між нею та її засновниками чи учасниками.

Основні корпоративні права включають правомочності на участь суб'єкта цих прав в управлінні господарською організацією, отриманні певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі її ліквідації відповідно до закону. Прикладом спеціальних корпоративних прав може бути право учасника повного товариства на участь у безпосередньому веденні справ

товариства (ст. 68 Закону «Про господарські товариства») або сукупність прав засновників/акціонерів фондової біржі, пов'язаних з їх додатковим статусом - членів біржі (Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок»). Локальними корпоративними правами зазвичай є дистрибуції (переваги), що надаються учасникам господарської організації відповідно до її установчих та внутрішніх документів (право на отримання продукції/робіт/послуг даної організації за пільговими цінами; право на користування соціальною інфраструктурою господарської організації та інші).

В.А. Січевлюк майнову та немайнову складові визначає як види корпоративних прав учасників товариств. Разом з тим автор приводить більш розгорнуту класифікацію корпоративних прав поділяючи їх на майнові (право на дивіденди, право на ліквідаційну частину, право на відшкодування збитків внаслідок зміни розміру статутного капіталу), управлінські (право приймати участь в управлінні), інформаційні (право на одержання інформації про товариства) та права участі (право на заснування товариства, переважне право на придбання частки іншого учасника у випадку її оплатного відступлення, право на збереження частки у випадку збільшення розміру статутного (складеного) капіталу, право на часткове відступлення корпоративних прав, право на вихід з товариства шляхом повного відступлення корпоративних прав) [52, с. 7].

Існує думка, що серед організаційних (управлінських) корпоративних прав ключовим є право на управління юридичною особою [6, с. 38]. З нею не можна погодитись, зважаючи на те, що наразі мову можна вести тільки про гарантовану можливість брати участь в управлінні юридичною особою, а не правомочність управління нею. До такої позиції можна дійти спираючись на положення ст. 97 ЦК України, відповідно до якої управління товариством здійснюють його органи. Органами управління товариством є загальні збори його учасників і виконавчий орган, якщо інше не встановлено законом [46]. Виходячи з цього, особа, якій належать корпоративні права не може здійснювати управління товариством, оскільки для цього формуються органи

спеціальної компетенції, але має можливість брати участь в управлінні товариством (наприклад, голосування на загальних зборах, у тому числі з питань обрання органів управління товариством). Навіть якщо вести мову про те, що особа може бути обрана на загальних зборах як директор (одноособовий виконавчий орган) і їй надана значна кількість повноважень з управління товариством, не можна стверджувати, що ця особа наділяється управлінськими правомочностями апріорі з моменту набуття корпоративних прав. Корпоративними правами щодо участі в управлінні може володіти велика кількість осіб, бути уповноваженими на управління юридичною особою може тільки визначена кількість. Таким чином, «участь в управлінні» та «правомочність управління» є різнорідними правомочностями, причому перша з них входить до змісту корпоративних прав, інша – швидше характеризує структуру органів управління юридичною особою [37, с. 71].

Хоча різнорідність корпоративних прав є очевидною, вони наділені єдиною правовою сутністю і всі елементи не існують один без одного. Проте, складність у сприйняття єдиного комплексу прав учасника товариства викликана тим, що в ЦК України участь у товаристві врегульована окремо у ст. 100 [46]. Як зазначає І.В. Спасибо-Фатєєва, аналіз цього права свідчить про його нетотожність із корпоративними правами (правами учасника господарського товариства як комплексом правомочностей). По-перше, воно врегульовано в загальних положеннях щодо юридичних осіб і стосується будь-якого товариства, а не тільки господарського. По-друге, воно відрізняється від майнового права, яким є право учасника товариства на частку в статутному капіталі. По-третє, воно є особистим немайновим правом, що безпосередньо пов'язане з особистістю учасника товариства. Тому, по-четверте, право участі невід'ємне від учасника, оскільки належить тільки йому й лише як учаснику товариства, а не будь-якій особі. І буде воно його правом, поки не припиниться його зв'язок із товариством. Однак, при цьому, по-п'яте, у порівнянні з іншими особистими немайновими правами право участі має свою специфіку, що стосується можливості його передачі у той час як особисті немайнові права, за

загальним правилом, не відчужувані від їхнього носія ніякими правовими механізмами [1, с. 27].

Але не всі вчені сприймають корпоративні права як єдине ціле. На сьогодні склалося три підходи до визначення сутності корпоративних прав як прав суб'єктів (суб'єктивних корпоративних прав). Їх розглядають як права універсальні, як множинність прав, а також як спрощену характеристику корпоративних прав без аналізу його складових [4, с. 107].

Універсальність корпоративного права передбачає певну єдність майнових та немайнових правомочностей учасників господарських товариств, що виникає на підставі участі в них.

Як зазначалося вище, прихильницею теорії універсальності є І.В. Спасибо-Фатєєва, яка схиляється до тлумачення корпоративного права як єдиного цілого з наявністю майнової та немайнової складових [1, с. 193].

В.А. Белов зазначав, що будь-яке (цивільне) правовідношення може складатися лише з одного суб'єктивного права і одного юридичного обов'язку; втім суб'єктивне право не є неподільним поняттям, оскільки (з метою свого наукового дослідження) саме «розкладається» на правомочності [82, с. 197]. Тобто мова повинна йти саме про сукупність правомочностей, а не прав. Така точка зору співвідноситься з поняттям корпоративних прав, яке зазначено у Кодексах.

Корпоративне право як складну за своєю суттю категорію розглядає В.А. Васильєва. Вона зазначає, що воно утворене з низки майново-організаційних суб'єктивних прав (повноважень) учасників (засновників) юридичних осіб, тобто повинне досліджуватись як цілісне суб'єктивне корпоративне право [1, с. 160]. При передачі ж корпоративного права не вимагається його деталізації або докладного опису в додаткових документах, оскільки зміст корпоративного права наповнюється повноваженнями, які закріплені в нормативних актах і статутах [83, с. 44].

Прихильником теорії множинності корпоративних прав виступає В.М. Кравчук. Він вважає корпоративне право системою «елементарних»

корпоративних прав. На його думку корпоративні права – це сукупність прав учасника юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою та установчими документами [22, с. 51]. Але слід відзначити, що раніше вчений зазначав, що зі складу прав можуть бути виділені окремі елементи, які мають характер майнових прав, зокрема, право на одержання частини прибутку, право на одержання частини майна товариства у разі ліквідації. Однак ці майнові права не можуть розглядатися як самостійні об'єкти правовідносин, зокрема заставних, оскільки, корпоративні права є неподільними за змістом [6, с. 40]. Тож, очевидним є те, що позиція дослідника з цього приводу дещо змінилася.

С.С. Кравченко відзначив, що кожне елементарне корпоративне право, хоч і обумовлене зв'язком і залежністю з корпоративними правами, але реалізується за своїм механізмом [5, с. 39]. В.М Кравчук в свою чергу зазначає, що щодо реалізації кожного виду корпоративних прав складаються спеціальні правовідносини, які є частиною загальних корпоративних правовідносин. Якщо об'єктом загальних правовідносин є участь у товаристві, то об'єктом спеціальних – дії з реалізації окремих корпоративних прав [6, с. 51].

З зазначеними позиціями не погоджується Ю. Жорнокуй. Він говорить про те, що неможливо вести мову про елементарне корпоративне право як частину корпоративного права, тому що кожне окреме елементарне корпоративне право є елементом кожного окремого правовідношення, а не єдиного (цілого) корпоративного правовідношення. Стосовно вчення В.М. Кравчука автор зауважує певні сумніви щодо можливості твердження про те, що правовідносини, що виникають із приводу реалізації кожного виду корпоративних прав, є спеціальними стосовно загальних корпоративних правовідносин. Він вважає, що якщо науковці опанували саме таку концепцію, то кожне окреме суб'єктивне корпоративне право повинно бути елементом кожного окремого корпоративного правовідношення, а не створювати єдине корпоративне правовідношення з множинністю суб'єктивних корпоративних прав [4, с. 114].

Прихильницею третьої концепції можна вважати І.С. Шиткіну, яка взагалі не приділяє увагу проблематиці універсальності або множинності, обмежуючись лише констатацією факту, що суб'єктивне корпоративне право – це міра можливої поведінки суб'єкта корпоративного відношення, врегульованого нормами корпоративного права [84, с. 16].

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що корпоративні права представляють собою збірне поняття, що включає в себе сукупність суб'єктивних корпоративних прав учасника (акціонера) господарського товариства, а саме: право на участь в управлінні господарським товариством, право на отримання інформації, право на участь у розподілі прибутку товариства та одержання його частки (дивідендів), право на одержання частини майна товариства у випадку його ліквідації та інші права, встановлені установчими та локальними документами товариства та законом.

Залежно від сфери здійснення корпоративні права пропонується поділяти на: 1) корпоративні права, здійснення яких пов'язане з участю в управлінні господарським товариством; 2) корпоративні права, здійснення яких пов'язане з контролем діяльності господарського товариства; 3) корпоративні права, здійснення яких пов'язане з участю у розподілі прибутку господарського товариства.

1.2 Поняття, правова природа застави корпоративних прав, генеза законодавства про заставу корпоративних прав

Питання щодо застави корпоративних прав останнім часом є досить актуальним, але як самостійне забезпечення зобов'язання є недієвим, навіть якщо у заставу передається частка, яка складає 100% статутного капіталу та у багатьох випадках розглядається як додатковий засіб до інших способів забезпечення виконання зобов'язання. Така ситуація склалася через існування прогалин в законодавстві стосовно застави саме корпоративних прав.

Спочатку слід визначитися з поняттям «застава». У словнику С.І. Ожегова виділяється три значення слова «застава»:

- 1) передача майна у забезпечення зобов'язання;
- 2) річ, яка надана під забезпечення;
- 3) доказ забезпечення будь-чого [44, с. 325].

Значення застави полягає у тому, що:

- 1) вона забезпечує наявність і збереження майна на той момент, коли боржнику треба буде розраховуватися з кредитором;
- 2) забезпечує заставодержателю можливість задоволення своїх вимог за рахунок предмета застави переважно перед іншими кредиторами;
- 3) реальна загроза втратити майно в натурі є стимулом для боржника виконати свої зобов'язання належним чином [45, с. 146].

Відповідно до загальних положень щодо застави, що зазначені в ст. 572 ЦК України, в силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави) [46].

Дещо інші визначення наводяться в наукових працях. Так, Г.Ф. Шешеневич визначав заставу як право на чужу річ, яке належить довірителью для забезпечення його права вимогу за зобов'язанням і полягає в можливості переважного задоволення і цінності цієї речі [47, с. 241].

М.Р. Марковник у дисертаційному дослідженні дає визначення застави майнових прав, під яким розуміє зобов'язальне право засталодавця звернути стягнення на заставлене майнове право шляхом реалізації його з публічних торгів, прямої поступки третій особі або переводу на себе з виплатою засталодавцеві суми, що перевищують вартість заставленого майнового права над сумою невиконаної забезпеченої вимоги [48, с. 4].

Аналогічне значення має і застава корпоративних прав.

Згідно з п.1 роз'яснень Вищого арбітражного суду «Про деякі питання вирішення спорів, пов'язаних з застосуванням Закону України «Про заставу» відповідно до ст. 3 Закону України «Про заставу» заставою може бути абсолютна і дійсна вимога і застава має похідний характер від забезпеченого нею зобов'язання. Дійсною може вважатися лише вимога, що реально існує і заснована на передбачених законом підставах [50].

В літературі виділяють наступні, характерні для застави, принципи:

- 1) залежність від основного обов'язку та слідування застави за цим зобов'язанням;
- 2) дійсність застави;
- 3) спеціальний характер;
- 4) визначеність застави;
- 5) змінність предмета застави;
- 6) гласність заставних правовідносин;
- 8) публічна віра договору застави;
- 9) пріоритет або старшинство раніше встановленої застави перед наступними;
- 10) економічність застави, тобто зменшення витрат, пов'язаних із заставою;
- 11) взаємне забезпечення інтересів заставодавця і заставодержателя при зверненні стягнення на заставлене майно [51, с. 71].

Згідно з ч.1 ст. 576 ЦК України предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема, річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення [46]. Питання щодо застави окремих видів майна можуть бути врегульовані законом. Аналогічні положення закріплені і ст. 4 Закону України «Про заставу» [50].

Як вбачається, корпоративні права як окремий предмет застави законодавцем не виділяється.

У зазначених нормах врегульовано, по-перше, питання застави цінних паперів, по-друге, майнових прав. Але застава корпоративних прав не може

відбуватися як застава речей, адже вона не опосередковується обігом жодних об'єктів, які несуть статус речей (наприклад, свідоцтво про участь в товаристві з обмеженою відповідальністю не є самостійним об'єктом цивільного чи господарського обороту) [52, с. 6]. У будь-якому випадку при заставі корпоративних прав учасників всіх господарських товариств, окрім акціонерного, предметом застави виступають не речі (зокрема, цінні папери, що посвідчують права), а безпосередньо самі корпоративні права [53, с. 82]. Щодо положень стосовно застави майнових прав, які передбачені в Розділі V «Застава майнових прав» Закону України «Про заставу», то їх застосування також не можна вважати доцільним.

Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» майновими правами визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінним від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, користування, розпорядження), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги [54].

Корпоративні права є неподільними за своїм змістом [55, с. 34].

Корпоративні права за змістом не можуть бути зведені лише до майнових вимог, вони являють собою сукупність майнових, організаційних, управлінських та інших прав [56, с. 158].

Тож, спираючись на зазначене, доцільною є наведення думки В.А. Січевлюка щодо застави корпоративних прав учасника товариства в цілому як єдиного пучка майнових та немайнових складових. Першою точкою опори для аналізу такої можливості, як зазначає автор, є положення ч. 1 ст. 100 ЦК України про те, що право участі у товаристві є особистим немайновим правом и не може окремо передаватися іншій особі. Право участі в господарському товаристві не відступається окремо, особа або набуває всіх корпоративних прав, вступивши в господарське товариство, або повністю їх втрачає внаслідок виходу із товариства. Тому право участі в цьому сенсі є

первинною основою всіх корпоративних прав, оскільки хронологічно майнові, управлінські та інформаційні корпоративні права існують у період між фактами реалізації права участі в господарському товаристві, тобто між заснуванням чи вступом особи у товариство та виходом учасника із нього. Саме через право участі встановлюється, зберігається та припиняється юридичний зв'язок між особою та господарським товариством [57, с. 94].

Як зазначає С.В. Нижний, ч.1 ст.100 ЦК України забороняє передавати права участі в товаристві іншій особі лише окремо. А разом з майновими правами право участі у товаристві може передаватись у порядку, що встановлений законом та відповідними установчими документами [58, с. 9].

На думку О. Пелипенко питання в частині відчужуваності корпоративних прав у співвідношенні з «правом участі в товаристві» є найбільш «наболілим». Так, відповідно до ст. 269 ЦК України особисті немайнові права – це ті права, які належать кожній фізичній особі від народження або за законом, не мають економічного змісту, тісно пов'язані з фізичною особою, фізична особа не може від них відмовитися, а також не може бути позбавлена цих прав та якими володіє довічно [46]. Правова природа корпоративних прав представляє собою повну протилежність природі особистих немайнових прав, а саме: корпоративні права виникають у фізичної особи не від народження, а тільки у випадку, якщо така особа внесе вклад у статутний капітал (майна) товариства або іншим чином (на підставі договору купівлі-продажу, міни, дарування, в порядку спадкування) набуде право власності на частку в статутному капіталі товариства [59, с. 174]. Корпоративні права на відміну від особистих немайнових прав мають економічний зміст, їх вартість, як правило, визначається вартістю (розміром) частки в статутному капіталі товариства, корпоративні права включають в себе право на отримання частини прибутку товариства, частини майна у разі ліквідації товариства. Корпоративні права (частка в статутному капіталі товариства) можуть бути відчужені на підставі договору купівлі-продажу, міни, дарування та інших, також на корпоративні права може бути звернене стягнення. І нарешті,

корпоративні права належать фізичній особі не довічно, а до моменту їх відчуження, виходу (виключення) учасника з товариства. Право участі в товаристві – це право фізичної особи потенційно (в майбутньому) бути учасником будь-якого товариства, бути засновником товариства, дане право виникає у кожній особі з моменту народження і як особисте немайнове право до моменту набуття особою цивільної дієздатності може бути реалізоване фізичною особою його опікуном, піклувальником. Тобто право участі в товаристві існує поза корпоративним правом особи. Не дивлячись на те, що по своїй суті ці права тісно взаємопов'язані, право участі в товаристві виникає незалежно від наявності корпоративних прав у особи. Право участі в товаристві – це право (потенційно) бути учасником не конкретного товариства, а взагалі будь-якого товариства. В той же час наявність корпоративного права говорить про участь особи в конкретному суб'єкті господарювання. Корпоративні права виникають як наслідок реалізації фізичною особою права участі в товаристві [60, с. 114].

Слушним є також думка В.Ю. Пашутіної, що застава корпоративного прав в цілому можлива лише як застава частки, оскільки згідно із правовим сценарієм застави його фіналом може бути перехід права участі разом з усіма іншими корпоративними правами та обов'язками (тобто частка) від заставодавця до заставодержателя [61, с. 27].

На практиці неодноразово виникає питання, що виступає у якості предмета застави: корпоративні права або частка в статутному капіталі товариства. Вважається, що обидва варіанти є юридично допустимими. Особа, яка набуває частку в статутному капіталі товариства, автоматично набуває корпоративні права. Неможливе відчуження частки без відчуження корпоративних прав [62, с. 178].

На думку В.М. Кравчука для з'ясування можливості застави корпоративних прав необхідно провести співвідношення між корпоративними права та часткою в статутному капіталі. «... частка в статутному капіталі і корпоративні права – це однопорядкові явища. Одне не може без іншого.

Підставою виникнення корпоративних прав є набуття частки в статутному капіталі. (...) Тобто частка в капіталі і корпоративні права співвідносяться між собою як причина і наслідок. Первинною є частка в статутному капіталі юридичної особи. Її розмір визначає обсяг належних особі корпоративних прав. Відчуження частки в статутному капіталі однозначно призводить до відчуження корпоративних прав, оскільки вони є невіддільними» [63, с. 37]. Тобто на думку автора частка в статутному капіталі та корпоративні права є взаємопов'язаними та взаємообумовленими.

Частка учасника товариства – майнове право одержувати у встановлених законом та установчими документами товариства випадках частину вартості майна у статутному капіталі та вартості іншого майна товариства пропорційно розміру належної йому частки. Таке майнове право може вільно відчужуватись учасником іншим учасникам або третім особам, якщо установчими документами товариства не встановлене інше [64, с. 46].

Таке поняття автор виводить опираючись на те, що п. 4 ч. 1 ст. 116, ч. 1 ст. 147 ЦК України), ч. 1 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», якими передбачається право учасника товариства з обмеженою відповідальністю відчужувати свою частку у статутному фонді товариства не зовсім співвідносяться зі змістом ч. 1 ст. 167 ГК України, відповідно до змісту якої корпоративні права визнаються за особою, частка якої визначається не тільки у статутному фонді, а й у іншому майні господарської організації. Це дає можливість констатувати, що частка учасника у майні товариства з обмеженою відповідальністю не обмежується лише вартістю майна, яке вносилося до статутного фонду, а включає і вартість іншого майна, яке такий учасник вправі вимагати пропорційно розміру своєї частки [64, с. 47].

В.А. Січевлюк зазначає, що поняття частки постійно використовується законодавцем при регламентуванні питань реалізації права особи на участь в господарському товаристві. Так, по-перше, речовий зміст того правового контексту, що застосовується у ЦК України та, відповідно у Законі України «Про господарські товариства» до регламентації процедури передачі частки в

статутному (складеному) капіталі господарського товариства або звернення стягнення на частку (наприклад, у ст. 57 Закону України «Про господарські товариства»); по-друге, нове змістовне навантаження самого поняття частки, яке, попри звичного значення як кількісного виразу розміру вкладу учасника до статутного (складеного) капіталу господарського товариства, набуло нового юридичного значення: частка є інструментом та результатом реалізації права участі особи в господарському товаристві. Особа, набуваючи частку, стає учасником господарського товариства; розмір частки визначає кількісну міру реалізації корпоративних прав та обов'язків учасника; продаючи частку, особа позбавляється статусу учасника господарського товариства. І по-третє – це поняття знімає у своєму змісті різновидність суб'єктивних корпоративних прав (а також обов'язків) учасника, перетворює їх в єдину юридичну сутність, якою можна оперувати як активом, тобто як обороздатним об'єктом, що має економічну (майнову) цінність [65, с. 42].

Відповідно до ч. 1 ст. 167 ГК України корпоративні права є правами особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації [14].

Як зазначає Т.М. Шемета, на підставі цього законодавчого положення можна було б припустити, що з переходом від учасника до іншої особи частку у статутному капіталі (фонді) товариства остання отримує право участі у товаристві та всі корпоративні права, належні такому учаснику, тобто стає повноправним учасником товариства поряд з іншими його учасниками [66, с. 60].

Хоча особа, яка придбала або в інший спосіб набула право на частку учасника у статутному капіталі, не вступає до товариства, тобто не стає учасником товариства внаслідок лише набуття права на відповідну частку, а отримує лише право на вступ до товариства (такий висновок можна зробити лише застосовуючи за аналогією ч. 5 ст. 147 ЦК України у зв'язку з відсутністю на цей випадок спеціальної норми – частка у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить до спадкоємця фізичної особи або

правонаступника юридичної особи – учасника товариства, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається за згодою інших учасників товариства) [67, с. 42], ототожнення корпоративних прав з часткою у статутному капіталі все одно є актуальним.

В Російській Федерації питання застави частки певним чином врегульоване на законодавчому рівні. Так, ст. 22 Федерального Закону «Про товариства з обмеженою відповідальністю» прямо допускається договір такого роду. Частиною першою зазначеної статті допускається передача частки в заставу як іншому учасникові товариства, так і третій особі. У першому випадку застава можлива без будь-яких обмежень. Застава ж частки на користь третьої особи може бути заборонена статутом товариства. Якщо таке обмеження закріплене у статуті, то необхідно є згода товариства на заставу частки. Вона повинна бути виражена в рішенні загальних зборів, прийнятому більшістю голосів усіх учасників, якщо статут не передбачає необхідності більшої кількості голосів [68].

Відносно застави прав в Німеччині застосовуються приписи про заставу рухомих речей (§1273 ГГУ)⁴. Виникнення заставного права на право (Pfandrecht an Recht) відбувається за правилами про передачу права, якщо для його передачі потрібна передача речі. У цьому випадку застосовуються приписи § 1205, 1206 Німецького цивільного Уложення. Якщо право не підлягає передачі, то заставне право на право не може бути встановлено. Разом з тим законодавець встановив особливі правила щодо заставного права на вимоги. Отже, регулювання права на право йде за двома основними напрямками, запропонованими законодавцем: а) за правилами встановлення заставного права на рухомі речі; б) за особливими правилами про передачу вимог [69, с. 174].

Якщо звернутися до питання якими юридичними ознаками повинне володіти корпоративне право, щоб бути предметом застави, то з наведених вище норм ЦК України можна прийти до висновку, що предмет застави повинен відповідати таким умовам, як: відчужуваність та можливість звернення

на нього кредитором стягнення, а також корпоративне право не повинне входити до переліку об'єктів, які не можуть бути предметом застави.

Про відчужуваність (оборотоздатність) корпоративних прав як однопорядкового з часткою в статутному (складеному) капіталі явища свідчать наступні положення законодавства. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі товариства оплатно або безоплатно іншим учасникам товариства або третім особам [70].

Як зазначає Т.М. Шемета, під поняттям «відчуження частки» розуміють конкретні встановлені в матеріальній нормі обставини, з якими закон пов'язує передачу частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ учасником, якому вона належала, іншому учаснику або третій особі; дії, які можуть бути визначені в законі, статуті та/або корпоративному договорі [71, с. 2].

Відчужуваність, як зазначає В.А. Січевлюк, слід розуміти як правову можливість відступлення права від її суб'єкта іншій особі, тобто право не повинне носити особистого характеру, що унеможлиблює відособлення права від його суб'єкта – фізичної особи чи юридичної особи [56, с. 157]. Так, згідно ч. 5 ст. 4 Закону України «Про заставу» предметом застави не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких забороняється законом [56].

Наступною ознакою є можливість звернення стягнення кредиторів або, як пропонує В.М. Кравчук, «заставопридатність». Згідно ст. 22 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» звернення стягнення на частку учасника товариства здійснюється на виконання виконавчого документа про стягнення з учасника грошових коштів або на підставі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана у заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи.

Як зазначає І.В. Спасибо-Фатєєва, слід звернути увагу на те, що у разі наявності вимог кредиторів учасника товариства, вони мають задовольнятися

не за рахунок корпоративних прав учасників, тобто корпоративні права не підлягають ані продажу, ані переведенню на кредитора. У такому разі кредитор лише має право вимагати виплати йому вартості цих корпоративних прав (виплати частини майна товариства, пропорційної частці учасника в статутному капіталі). Виходить, що за загальним правилом, корпоративні права відчужуватися можуть (у разі нормального майнового стану учасника господарського товариства і відсутності до нього вимог із боку кредиторів) [72, с. 67]. За спеціальним же правилом, за наявності таких вимог кредиторів корпоративні права не відчужуються, а припиняються внаслідок того, що на частку учасника товариства буде звернено стягнення, що приведе до припинення його участі в товаристві [73, с. 88].

При реалізації такої ознаки як звернення стягнення на корпоративні права виникає багато складнощів, тому дане питання потребує розгляду в окремому розділі.

Що стосується неможливості виступати предметом застави, то відповідно до ч. 5 ст. 576 ЦК України ним не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких заборонена законом, а згідно ч. 7 застава окремих видів майна може бути заборонена або обмежена законом [5]. Як зазначено у ч. 6 ст. 4 Закону України «Про заставу» предметом застави не можуть бути об'єкти державної власності, приватизація яких заборонена законодавчими актами [50].

Ще однією ознакою, яку потрібно виділити для з'ясування можливості корпоративних прав виступати предметом застави – майновий характер.

Майновий характер права полягає в тому, що його реалізація призводить до надходження у володіння, користування та розпорядження управленої сторони (кредитора у зобов'язальних правовідносинах) певного майна, яке слід розуміти згідно із ст. 190 ЦК України як річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (які визнаються неспоживною річчю та речовими правами) [74, с. 355]. Як вже зазначалося, корпоративні права є сукупністю майнових,

організаційних, управлінських та інших прав. Тож, певною мірою, зазначений вид прав має майновий характер.

Майновий характер корпоративних прав обумовлений тим, що учасник товариства, вкладаючи в нього майно (кошти), одержує відповідні дивіденди або очікує виплат при виході з товариства. Існує тісний зв'язок немайнових прав з майновими. Це обумовлено тим, що управління спрямоване на організацію діяльності, щоб товариство ефективно функціонувало та забезпечувало прибутки учасникам [67, с. 17].

А.В. Дбар також зазначає, що заставлене майнове право повинне бути дійсним, конкретним та документально закріпленим [75, с. 70].

Дійсність заставленого майнового права означає відсутність обставин, які або спричинили його актуальну недійсність у формі нікчемності, або ж можуть слугувати підставами для визнання права недійсним у судовому порядку в майбутньому. Конкретність заставленого права означає наявність у нього тих істотних атрибутів, які дозволяють це право ідентифікувати як об'єкт цивільного та господарського обороту (ст. 177 ЦК України), як-то кредитор, боржник, підстава виникнення, зміст, строк виконання тощо. Заставлене право повинне бути ідентифіковане як у договорі застави (ст. ст. 12, 49 Закону України «Про заставу»), так і у договорі, рішенні суду чи іншому документі, який забезпечує реалізацію предмету застави (тобто відступлення заставленого права на ім'я заставодержателя). Стосовно ознаки документальної закріпленості, то згідно із ст. 517 ЦК України первісний кредитор у зобов'язанні повинен передати новому кредиторіві документи, які засвідчують права, що передаються, та інформацію, яка є важливою для їх здійснення. Таким чином, право, що відступається, повинне бути документально оформленим, оскільки у протилежному випадку унеможлиблюється виконання імперативного правового припису, який забезпечує техніку відступлення вимоги [76, с. 132].

Якщо прослідкувати історичний розвиток заставних правовідносин з метою вивчення формування сучасного законодавства в сфері застави

корпоративних прав, то можна зазначити, що застава як інститут цивільного права була відома вже римському праву. Римські юристи вважали заставу разом з сервітутами, суперфіцієм одним із видів права на чужі речі, тому заставне право було частиною речового права. П.А. Підпригора визначає заставу в римському праві як засіб забезпечення зобов'язання, який встановлює речове право заставодержателя на предмет застави [77, с. 278]. На той час вона існувала у трьох видах: фидуціарні угоди, ручний заклад та іпотека.

При фидуціарній угоді боржник передавав кредитору (заставодержателю) взамін отриманих засобів певну річ у власність, за умови, що у випадку виконання боржником зобов'язання заставлена річ підлягала поверненню заставодавцеві. У разі невиконання зобов'язання заставлена річ залишалася у кредитора, навіть якщо її вартість була значно більшою, ніж розмір боргу.

Ручний заклад був більш досконалою формою застави. Він передбачав передачу боржником речі не у власність кредитора, а лише у володіння. На захист своїх прав заставодержатель мав володільницький інтердикт [77, с. 280]. За загальним правилом заставодержатель не мав права користуватися заставленою річчю і відповідав за її збереження.

Значно вигіднішою була іпотека, яка дозволяла залишити майно в користуванні боржника до моменту настання часу виконання основного зобов'язання. Такий вид застави стосувався як нерухомих, так і рухомих речей [77, с. 281].

В римському праві були сформульовані основні положення заставного права, які є актуальними і сьогодні:

- 1) індивідуальна визначеність предмету застави;
- 2) судовий порядок звернення стягнення на заставлене майно;
- 3) пріоритетність права вимоги заставодержателя щодо заставленого майна по відношенню до інших кредиторів [77, с. 248].

Одночасно з розвитком заставного права досить активно розвивалися і перші витoki корпоративного права. Так, вже у стародавні часи в Римі

з'являються різноманітні приватні корпорації: релігійні союзи і союзи ремісників. Про такі приватні корпорації згадується ще у законах XII таблиць: за свідченням Гая, вони надавали можливість членам створювати для себе правила і статuti, які б не суперечили закону. У цих примітивних, на перший погляд, утвореннях наявні деякі ознаки сучасних корпорацій, але це ще не юридичні особи. У складі Римської держави з'явилася чимала кількість нових утворень, за якими було визнано право на внутрішнє самоуправління. До таких належали місцеві общини, муніципії, які раніше складали самостійні держави, а потім були наділені правами юридичної особи та інкорпоровані. Якщо звернутися до ще однієї пам'ятки римського приватного права - Інституцій Гая, то можна констатувати, що в них покладено початок сучасного розуміння поняття «права на частку (пай) у статутному фонді». Адже саме модернізоване поняття майна призвело до використання концепції «безтілесного майна», згідно з якою реальні речі виступають в юридичному житті тільки за посередністю прав, які визначаються відповідно до цих же речей. Римському праву було відомо поділ речей на тілесні і безтілесні (ідеальні). В Інституціях згадується, що «без тілесні речі» - це речі, які не можуть бути осяжними. До таких належать зобов'язання. Відповідно, право на частку можна розглядати як безтілесну річ [78, с. 154].

Таким чином, хоча інститут застави саме корпоративних прав ще не знайшов свого розвитку на той час, вже були покладені первинні основи таким питанням у сфері римського приватного права як застава та корпоративні права.

За часів Київської Русі законодавство не містило інших способів забезпечення виконання зобов'язання, ніж погроза впливу на особистість самого боржника, проте в той час відбувався активний розвиток торгівлі і товарно-грошових відносин, який зумовив необхідність як особистого об'єднання купців, так і об'єднання їх капіталів, що свідчить про активний розвиток корпоративних прав [79, с. 48].

Подальший розвиток застави знаходить своє відображення в положенні Псковської Судної Грамоти, яка знала не тільки фидуціарну форму застави, а й містила в собі елементи ручного закладу і іпотеки, а також положення щодо необов'язковості передання предмета застави у власність кредитору [47, с. 224].

Литовське право, що діяло на значній території України, зазнало більш розвинені заставні відносини. Литовські Статути встановлювали заставу з безпосередньою передачею речі кредитору, який звичайно користувався її плодами (в тому числі і в випадку застави нерухомості). В той час існували угоди, за якими право власності на річ кредитор набував у випадку невиконання боржником зобов'язання у встановлений строк. В такому випадку предмет застави був для кредитора єдиним відшкодуванням за неповернену суму. І лише коли заставлена річ не могла відповідати очікуваним якостям чи віднята у кредитора третьою особою на законних підставах, він міг звертати стягнення на інше майно боржника [80, с. 313].

Прийнятий після входження України до складу Російської Імперії «Свод правъ по которымъ судится малоросійській народъ», був витриманий в дусі Литовського Статуту та звичаєвого українського права. На додаток в ньому передбачалося право заставодержателя відмовитись від користування заставленою річчю після прострочки виплати боргу. В такому випадку річ продавалася; кредитор мав право й додаткового стягнення з майна боржника у випадку недостатності вирученої від продажу суми. В XVII - XVIII століттях в Росії стали переважати застави без передачі речі (головним чином нерухомості) заставодержателю. Одним з перших законодавчих актів, що регулював заставні відносини був Указ від 1 серпня 1737 року. Цей указ заміняв залишення речі за заставодержателем обов'язковим її продажем. Кредитор мав право продавати нерухоме майно лише дотримуючись певних правил і після звернення до суду. В тому ж випадку коли на торгах не була запропонована певна сума, він міг залишити майно за собою. Але такий порядок задоволення кредитора з заставленого майна через недостатню розвиненість господарського обороту в

Російській Імперії був сприйнятий негативно. Законом від 11 травня 1744 року обов'язковий продаж заставленого майна був відмінений [80, с. 314].

Подальшим кроком в розвитку заставного права в Росії було прийняття в 1800 році Статуту про банкрутів. Ним встановлювалось 6-ти місячне право володіння та користування кредитора заставленою нерухомістю після настання терміну сплати боргу. Якщо на публічних торгах була запропонована ціна нижча за суму боргу кредитор залишав майно за собою. До 1815 року проіснувало, прийняте під тиском дворянства, положення про право родини боржника на викуп заставленого майна навіть після аукціону. Головним недоліком Статуту про банкрутів було визнання застави як засобу забезпечення лише кредитних зобов'язань. Крім того він містив заперечення переходу права застави від одного кредитора до іншого, що обмежувало цивільний оборот. Згодом всі подібні недоліки були виправлені і на початок двадцятого сторіччя Росія мала досконалу систему норм, які регулювали відносини по заставі. Тогочасне заставне право Росії відповідало пануючим економічним відносинам і належно обслуговувало господарський оборот [80, с. 314-315].

Аналізуючи розвиток заставного права України в радянський період можна виділити два його етапи. Перший етап, коли в період непу в цивільному обороті активно приймав участь приватний капітал, характеризується і більш розвиненим заставним правом.

В Цивільному кодексі Української РСР 1922 року застава знаходилась в розділі речових прав і визначалася як право кредитора (заставодержателя) у випадку невиконання боржником забезпеченої заставою вимоги отримати переважно перед іншими кредиторами задоволення з вартості заставленого майна. ЦК УРСР 1922 передбачав лише іпотеку будівель та прав забудови. Предметом застави могло бути будь-яке майно не вилучене з цивільного обороту, в тому числі боргові вимоги та право забудови. Земля, а також майно державних підприємств, установ та організацій, що мало відношення до засобів виробництва були вилучені з обороту. Для договорів застави будівель та прав на забудову передбачалась обов'язкова нотаріальна форма, а також реєстрація в

державних органах. Заставодержателю в таких випадках видавався заставний акт. Заставодержатель не міг користуватися заставленим майном, якщо інше не передбачалося законом чи договором [81, с. 199].

На другому етапі розвитку радянського заставного права в процесі націоналізації власності та мілітаризації економіки, звужувалася і економічна база застосування застави. З часом в Радянському Союзі вона майже втрачає своє значення як засіб забезпечення зобов'язань. Цивільний кодекс, прийнятий в 1960 році, допускав в якості предмету застави лише індивідуально-визначені чи іншим чином індивідуалізовані та відокремлені від інших речі. Крім того встановлювалися обмеження на заставу майна державних підприємств, установ та організацій, колективних сільськогосподарських підприємств, громадських організацій. Іпотека, яку використовували до застави житлових будинків і називали «заборонаю відчуження речі», оскільки вона здійснювалась шляхом накладення заборони відчуження майна без згоди заставодержателя, використовувалась лише за зобов'язаннями громадян перед Ощадбанком СРСР [81, с. 200].

Паралельно з розвитком заставного права, активно розвивалося і корпоративне право. Так, в 1750-х з'являються перші акціонерні товариства. В 20-х роках XIX сторіччя акціонерні підприємства з'являються все частіше, а після кримської війни кількість їх швидко зростає, розповсюджуючись на різні галузі народногосподарської діяльності. Але у кінці XIX ст. – на початку XX ст. купецький стан як суспільний дещо розмивається і діяльність у вигляді акціонерних товариств як договірних об'єднань осіб для спільного провадження промислового промислу, з обмеженою певним вкладом відповідальністю кожного учасника здійснювали лише іноземні особи, які діяли на території Росії.

За часів Радянського Союзу розвиток корпоративного права зупинився через відсутність приватної власності.

Таким чином, як вбачається з розглянутого, такі інститути цивільного права як застава та корпоративні права беруть початок ще з часів Римської

Імперії, але розвиваються паралельно. Корпоративні права не розглядалися у якості предмета застави.

З прийняттям Верховною Радою України у 1992 році Закону України «Про заставу», а також у 1991 році Закону України «Про господарські товариства», у 2003 році ЦК України застава корпоративних прав стала регламентуватися і застосовувати як спосіб забезпечення виконання зобов'язань.

Висновки до розділу 1:

1) обґрунтовано необхідність закріплення в ЦК України поняття «корпоративні права», під якими запропоновано розуміти права, які представляють собою збірне поняття, що включає в себе сукупність суб'єктивних корпоративних прав учасника (акціонера) господарського товариства, а саме: право на участь в управлінні господарським товариством, право на отримання інформації, право на участь у розподілі прибутку товариства та одержання його частки (дивідендів), право на одержання частини майна товариства у випадку його ліквідації та інші права, встановлені установчими та локальними документами товариства та законом;

2) залежно від сфери здійснення корпоративні права пропонується поділяти на: 1) корпоративні права, здійснення яких пов'язане з участю в управлінні господарським товариством; 2) корпоративні права, здійснення яких пов'язане з контролем діяльності господарського товариства; 3) корпоративні права, здійснення яких пов'язане з участю у розподілі прибутку господарського товариства;

3) визначено сутність корпоративного права як предмета застави, а саме: це сукупність майнових та немайнових (організаційних, управлінських) прав особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарського товариства, яка є відчужуваною (обороздатною), дійсною, конкретною, документально закріпленою, на яку можливе звернення стягнення

кредиторів та яка не входить до переліку об'єктів, котрі не можуть бути предметом застави;

4) доцільним вбачається внесення змін до ч. 1 ст. 576 ЦК України з метою розширення предмета застави. Пропонується ч. 1 ст. 576 ЦК України викласти в наступній редакції: «Предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема, річ, цінні папери, майнові права, корпоративні права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення».

РОЗДІЛ 2. ДОГОВІР ЗАСТАВИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

2.1 Укладення договору застави корпоративних прав

Достатньо важливим, але малодослідженим питанням у сфері застави корпоративних прав залишається підстави її виникнення.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 574 ЦК України та ч. 3 ст. 1 Закону України «Про заставу» застава виникає на підставі закону, договору або рішення суду [46; 50].

Безпосередні вказівки законів України щодо встановлення обов'язкової застави корпоративних прав станом на сьогоднішній день відсутні, також не відомі випадки, коли б така застава виникала за рішенням суду. Звідси випливає, що правовою підставою виникнення застави корпоративних прав виступає договір.

Договір застави корпоративних прав слід відносити до договорів про відчуження корпоративних прав за якими одна сторона передає або зобов'язується передати іншій стороні всю сукупність або обумовлену частину корпоративних прав щодо юридичної особи корпоративного типу на умовах, встановлених у договорі [85, с. 35].

Договір, що розглядається, як і взагалі будь-який договір застави, є консенсуальним. Тобто договір буде вважатися укладеним, коли між сторонами буде досягнута згода за всіма істотними умовами. Слід також конкретизувати, що в консенсуальному договорі згода повинна бути досягнутою у формі, передбаченій для даного виду договорів [85, с. 37].

Згідно з ч. 1 ст. 13 Закону України «Про заставу» договір застави повинен бути укладений у письмовій формі. Нотаріальне посвідчення відповідно до ч. 2 зазначеної статті передбачене для договору застави нерухомого майна, космічних об'єктів, транспортних засобів на підставі відповідних правоустановчих документів. Відповідно до ст. 14 зазначеного Закону недотримання вимог щодо форми договору застави та його нотаріального

посвідчення тягне за собою недійсність договору з наслідками, передбаченими законодавством України [50].

Отже, як вбачається з зазначеного, нотаріальне посвідчення договору застави законом не передбачено. Разом з тим у ч. 4 ст. 13 Закону України «Про заставу» йдеться про можливість нотаріального посвідчення договору застави за угодою сторін і в тих випадках, коли це є не обов'язковим в силу законодавства України, але на цьому наполягає одна зі сторін [50].

Як вважає О.С. Пелипенко, у тієї сторони, яка буде ініціювати нотаріальне посвідчення договору застави частки, виникне проблема знайти нотаріуса, який би погодився посвідчити такий договір: дуже багато в законі нечіткостей, які можуть стати причиною майбутніх дорікань нотаріусу [86, с. 185]. В свою чергу, В.А. Січевлюк говорить про те, що з іншої сторони, нотаріальне засвідчення договору знімає чи зменшує ризики стосовно можливості визнання цього правочину недійсним, зокрема, пов'язаних із дефектами змісту та волі та, крім цього, забезпечує дотримання прав подружжя стосовно майна, що знаходиться у їх спільній сумісній власності (ст. ст. 63, 65 Сімейного кодексу України) [53, с. 125].

Разом з тим пунктом 5 глави 2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України передбачене посвідчення договорів застави [88]. Але п. 5.5, який стосується предмету застави, побудований відповідно до ст. 576 ЦК України, так предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення, у тому числі майно, яке заставодавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо) [88]. Тобто, корпоративні права як окремий предмет застави не передбачені, що ускладнює процедуру посвідчення такого договору.

Що стосується особливостей суб'єктного складу договору застави корпоративних прав, то згідно ст. 11 Закону України «Про заставу» сторонами договору застави (заставодавцем і заставодержателем) можуть бути фізичні,

юридичні особи та держава. А заставодавцем може бути як і сам боржник, так і третя особа (майновий поручитель) [50].

За загальним правилом заставодавцем при заставі майна є його власник, який має право відчужувати заставлене майно на підставах, передбачених законом, а також особа, якій власник у встановленому порядку передав майно і право застави на це майно. У випадку застави корпоративного права заставодавцем може бути лише учасник господарського товариства – фізична особа чи юридична особа (включаючи тих осіб, які управляють корпоративними правами держави чи територіальної громади) [53, с. 124].

Як зазначає В.А. Січевлюк, слід звернути увагу на те, що в законі не передбачається право територіальної громади бути стороною договору застави, однак це прямо цим же законом не заборонено. Як уявляється, незалежно від положень спеціального законодавства про заставу ані держава, ані територіальна громада в силу особливостей правового режиму державної та комунальної власності не мають можливості бути адекватними суб'єктами заставних правовідносин в якості заставодавців, зокрема, за зобов'язаннями перед приватними кредиторами [89, с. 39].

До такого висновку науковець приходить дослідивши наступні положення законодавства. Так, відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [90]. Тому у випадку прийняття незаконного правового акту він може бути оскаржений в суді та визнаний нечинним. Згідно з ч. 2 ст. 4 Закону України «Про заставу» предметом застави може бути майно, яке відповідно до законодавства України може бути відчужено заставодавцем та на яке може бути звернено стягнення [50]. За словами автора, якщо можливість звернення стягнення на предмет застави зникає чи обмежується, застава втрачає своє реальне значення і перетворюється на формальність, на імітацію забезпечення інтересів заставодержателя, позбавлену правових підстав [89, с. 39]. Подібне відчуження корпоративних

прав держави у власність фізичних та юридичних осіб як застава підпадає під поняття приватизації державного майна. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про приватизацію державного майна» приватизація державного майна – це платне відчуження майна, що перебуває у державній власності, у тому числі разом із земельною ділянкою державної власності, на якій розташований об'єкт, що підлягає приватизації, на користь фізичних та юридичних осіб, які можуть бути покупцями відповідно до цього Закону, з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва та залучення коштів для здійснення структурної перебудови національної економіки [91].

Також доречним є згадати положення Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна», якими встановлено мораторій на застосування примусової реалізації майна державних підприємств та господарських товариств, у статутних фондах яких частка держави становить не менше 25 відсотків (далі - підприємства), до вдосконалення визначеного законами України механізму примусової реалізації майна. Під примусовою реалізацією майна підприємств розуміється відчуження об'єктів нерухомого майна та інших основних засобів виробництва, що забезпечують ведення виробничої діяльності цими підприємствами, а також акцій (часток, паїв), що належать державі в майні інших господарських товариств і передані до статутних фондів цих підприємств [92].

Подібні положення можна навести і щодо комунального майна, так відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», а саме п. 30 ч. 1 ст. 26, виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради вирішуються такі питання: прийняття рішень щодо відчуження відповідно до закону комунального майна; затвердження місцевих програм приватизації, а також переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; визначення доцільності, порядку та умов приватизації об'єктів права комунальної власності; вирішення питань про придбання в установленому законом порядку приватизованого майна, про включення до об'єктів комунальної власності майна, відчуженого у процесі приватизації,

договір купівлі-продажу якого в установленому порядку розірвано або визнано недійсним, про надання у концесію об'єктів права комунальної власності, про створення, ліквідацію, реорганізацію та перепрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади [93].

Як вже зазначалося, заставодавцем у договорі застави корпоративних прав може бути лише учасники товариства, яким ці права належать. Згідно з ч. 1 ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи, організації, а також громадяни, крім випадків, передбачених законодавчими актами України [13].

Корпоративні права можуть бути набуті або відчужені лише особою, яка володіє достатнім обсягом дієздатності.

Що стосується юридичних осіб, то як зазначено в ч. 4 ст. 91 ЦК України цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення [46]. Термін «правоздатність» юридичної особи підлягає більш широкому тлумаченню, оскільки до його змісту входять і всі елементи дієздатності. Юридична особа стає правосуб'єктною з моменту свого створення, тобто в момент реєстрації стає не тільки правоздатною, а й дієздатною, і має можливість набувати цивільних прав та обов'язків, здійснюючи їх через свої органи [94, с. 75].

Цивільні права та обов'язки юридичних осіб виникають з різних підстав, насамперед з договорів, інших правочинів та інших підстав, передбачених ст. 11 ЦК України. Юридичні особи (крім державних та комунальних та деяких інших видів) вільні у виборі предмета договору, визначенні змісту зобов'язань, будь-яких інших умов господарських взаємовідносин, що не суперечать законодавству [95, с. 146].

Згідно з ст. 92 ЦК України юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих

документів та закону. Порядок створення органів юридичної особи встановлюється установчими документами та законом. У випадках, встановлених законом, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників. Орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. У відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала або за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. Якщо члени органу юридичної особи та інші особи, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі [46].

Відповідно до ст. 65 ГК України управління підприємством здійснюється згідно з його статутом чи іншими установчими документами, на основі поєднання прав власника з господарського використання свого майна і принципів самоврядування трудового колективу. Підприємство самостійно визначає структуру управління, встановлює штати. Власник здійснює свої права з управління підприємством безпосередньо або через уповноважені ним органи. Ці права можуть делегуватися раді підприємства (правлінню) або іншому органу, який передбачений статутом підприємства і представляє інтереси власника і трудового колективу [14]. У ст. 97 ЦК України зазначено, що управління товариством здійснюють його органи. Органами управління товариством є загальні збори його учасників і виконавчий орган, якщо інше не встановлено законом [46].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 145 ЦК України та ч. 1 ст. 58 Закону України «Про господарські товариства» вищим органом товариства з обмеженою відповідальністю є загальні збори його учасників [46; 50]. А також у товаристві з обмеженою відповідальністю створюється виконавчий орган (колегіальний

або одноособовий), який здійснює поточне керівництво його діяльністю і є підзвітним загальним зборам його учасників [94, с. 147].

Щодо фізичних осіб, то відповідно до ч. 1 ст. 30 ЦК України цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними. Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання [47].

Якщо здатність фізичної особи з повною цивільною дієздатністю бути стороною договору про заставу корпоративних прав товариства з обмеженою відповідальністю не викликає сумніву, то подібне питання щодо осіб з частковою цивільною дієздатністю фізичної особи, які не досягла чотирнадцяти років та неповною цивільною дієздатністю фізичної особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років залишається досі малодослідженим та дискусійним.

За статтею 31 ЦК України малолітній особі надається право самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини та здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом [47]. Тобто в ЦК України взагалі не йдеться про право малолітніх осіб виступати самостійним засновником юридичної особи, набувати корпоративні права за цивільно-правовим договором або здійснювати їх. Якщо співставити положення ст. 31 та ст. 32, у якій зазначається, що неповнолітня особа має право бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи, то можна дійти висновку, що малолітні особи взагалі не можуть бути учасниками юридичних осіб. Однак, на думку М.В. Оприска, це не відповідає дійсності, оскільки малолітня особа може бути суб'єктом корпоративних прав [95, с. 40].

Як зазначають Л.М. Дорошенко, О.В. Гарагонич на практиці участь малолітніх осіб у створенні корпоративних підприємств доволі часто траплялась у випадках, коли АТ, акціями яких вони володіли (наприклад, в

результаті спадкування), приймали рішення про реорганізацію у ТОВ чи ТДВ. У такому випадку, від імені засновника – малолітньої особи участь в установчих зборах товариства – правонаступника реорганізованого АТ брали його батьки (усиновителі, опікуни) [96, с. 66].

При створенні корпоративного підприємства за участю малолітньої особи обов'язкове врахування вимог ч. 3 ст. 17 ЗУ «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 року, згідно із якими батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню або спеціальній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав.

У зв'язку з цим у разі, якщо засновники виявили бажання справжність підпису засновників на установчих документах нотаріально засвідчити, нотаріусу, при засвідченні підпису того з батьків, що діє від імені малолітньої дитини, слід вимагати письмової згоди органу опіки і піклування, а також згоду другого з батьків, щоб усунути спір між батьками щодо доцільності такого управління майном їх малолітньої дитини [96, с. 67].

Від імені та в інтересах малолітніх осіб вчиняти дії щодо створення товариства, взяття в ньому участі та, як наслідок, виступати стороною договору застави корпоративних прав можуть їх батьки. Підтвердження такої тези можна знайти у наступних законодавчих положеннях. Статтею 242 ЦК України передбачено, що законними представниками малолітніх осіб є їх батьки (усиновлювачі) або опікуни [46]. Згідно з ч. 1 ст. 177 Сімейного кодексу України батьки управляють майном, належним малолітній дитині, без спеціального на те повноваження [97]. Відповідно ж до ст. 239 ЦК України правочин, вчинений представником, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє [46].

Така ж позиція з приводу здійснення корпоративних прав малолітніх осіб, згідно з якою вони не можуть самостійно здійснювати корпоративні права, а лише через законних представників, чітко простежується в актах цивільного законодавства та цивілістичній літературі [96, с. 196].

Неповнолітні ж особи, які наділені неповною дієздатністю, самостійно набувають корпоративні права та самостійно їх здійснюють, якщо це не заборонено актами цивільного законодавства або установчими документами товариства з обмеженою відповідальністю.

Як зазначалося вище згідно зі ст. 32 ЦК України фізична особа у віці від 14 до 18 років (неповнолітня особа) має право: бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами. Ці дії неповнолітня особа вправі вчиняти самостійно, без згоди батьків.

Оскільки створення корпоративних підприємств пов'язане із внесенням вкладів, тобто розпорядженням майном, без згоди батьків неповнолітні можуть брати участь у створенні корпоративного підприємства тільки у межах заробітку, стипендії або інших доходів. З метою встановлення цієї обставини нотаріусу, котрий засвідчує підпис засновника доцільно відбирати у неповнолітнього заяву про те, що внесок робиться за рахунок заробітку, стипендії або інших доходів. При цьому у створенні кооперативу згідно із ч. 2 ст. 10 Закону України «Про кооперацію» неповнолітня особа може брати участь тільки за умови, якщо вона досягла 16-річного віку.

Без згоди батьків всі дії щодо корпоративних прав, в тому числі і їх застави, неповнолітньою особою може відбуватися у разі, якщо до досягнення повноліття неповнолітня особа набула повної дієздатності.

Так, надання повної цивільної дієздатності можливе (ч. 2 ст. 34, ст. 35 ЦК України):

- 1) щодо фізичної особи, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором;
- 2) щодо фізичної особи, яка досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю;
- 3) щодо неповнолітньої фізичної особи, яка записана матір'ю або батьком дитини.

4) у разі реєстрація шлюбу особою, що не досягла 18 років.

Стосовно фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, то відповідно до ст. 37 ЦК України вони можуть вчиняти самостійно лише дрібні побутові правочини. Правочини щодо розпорядження майном та інші правочини, що виходять за межі дрібних побутових, вчиняються особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за згодою піклувальника [46].

Недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину. Правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун [46].

Як вже зазначалося, в статуті або корпоративному договорі товариства з обмеженою відповідальністю може міститися обмеження можливості відчуження часток третім особам, тож до юридичного оформлення застави частки слід підходити з особливою старанністю та обережністю, зокрема, до підписання договору застави частки майбутньому заставодержателю, якщо він не є учасником товариства, а також перевіряти чи повністю оплачена учасником – заставодавцем частка, що є предметом застави [99, с. 11].

Виходячи з положень ч. 1 ст. 638 ЦК України та ч. 2 ст. 180 ГК України істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди [46; 14].

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про заставу» у договорі застави визначаються суть, розмір та строк виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, опис предмета застави, а також інші умови, відносно яких за заявою однієї із сторін повинна бути досягнута угода. Опис предмета застави в договорі застави може бути поданий у загальній формі (вказівка на вид заставленого майна тощо) [50]. Але у випадку застави корпоративного права опис предмета застави повинен бути достатньо детальним. В описі предмета застави корпоративних прав доцільно зазначити вартість частки. Опис окремого об'єкта повинен надаватись за індивідуальними ознаками [100, с. 451].

Також чинне законодавство не передбачає спеціальної регламентації процедури прийняття рішення про заставу корпоративних прав господарських товариств. Однак ця процедура є важливим етапом такого виду заставних операцій, оскільки на основі відповідних базових рішень майбутніх сторін договору застави ґрунтується вся їх наступна діяльність в обраному напрямку.

Процедуру прийняття такого рішення можна поділити на декілька етапів, першим з яких є саме рішення про здійснення застави, яке приймається майбутнім заставодавцем та майбутнім заставодержателем.

Питання щодо суб'єктного складу учасників заставних відносин вже було розглянуто, але слід зазначити, що процедура прийняття рішення про заставу корпоративних прав має свої особливості залежно від виду особи (фізичної чи юридичної), якій ці права належать (майбутній заставодавець), чи яка має намір прийняти частку у заставу (майбутній заставодержатель).

Фізична особа в момент прийняття такого рішення повинна мати повну цивільну дієздатність, так як таке рішення є актом вільного волевиявлення, що не потребує спеціального зовнішнього (документального) закріплення.

Що стосується прийняття рішення юридичною особою, то важливим є врахування специфіки правового становища, яке встановлюється законодавством та відповідним установчим документом. При цьому обов'язковою умовою у прийнятті рішення є його документальна фіксація у вигляді рішення, наказу, протоколу тощо. Якщо рішення про заставу приймає колегіальний орган, обов'язковою умовою чинності такого рішення є наявність на засіданні компетентного органу управління кворуму, передбаченого законодавством та (або) установчими документами юридичної особи – майбутнього заставодавця.

Згідно положенням ст. 29 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» вищим органом управління ТОВ є загальні збори учасників [70]. Відповідно до положень ст. 34 цього Закону рішення загальних зборів учасників приймаються більшістю голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань, крім випадків для

яких законом встановлена інша кількість голосів (п. 2, 3, 13 ч. 2 ст. 30), наприклад, щодо рішення про внесення змін до статуту товариства [70].

На даному етапі особа, яка приймає рішення про заставу корпоративних прав, має сформулювати приблизну вартість належної йому частки. Це можливо зробити на основі даних бухгалтерської звітності товариства користуючись Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [101]. Для цього необхідно вирахувати вартість чистих активів господарського товариства загалом та виділити відсоток, який відповідає частці учасника.

Так як застава завжди є акцесорним (похідним) зобов'язанням, а недійсність основного зобов'язання (вимоги) спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення, якщо інше не встановлено ЦК України. Тому, необхідною є індивідуалізація предмета застави шляхом його вартісної оцінки, а також ціни [102, с. 129].

Під вартістю чистих активів суб'єкта господарювання прийнято розуміти величину, яка визначається шляхом вирахування із суми належних йому активів суми його зобов'язань. Однак офіційна методика визначення вартості чистих активів товариства з обмеженою відповідальністю відсутня. Але за аналогією можливим є використання «Методичних рекомендацій щодо визначення вартості чистих активів акціонерного товариства», які затверджені Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 485 від 17 листопада 2004 року, призначеними для розрахунку вартості чистих активів акціонерного товариства, що здійснюється для порівняння вартості чистих активів із розміром статутного капіталу з метою реалізації положень ст. 155 «Статутний капітал акціонерного товариства» ЦК України [103].

Що ж стосується незалежної експертної оцінки частки, то вона передбачена у випадку застави корпоративних прав, які належать державі чи територіальній громаді, адже відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та оціночну діяльність в Україні» проведення незалежної оцінки майна є обов'язковим у випадках застави державного та

комунального майна, відчуження державного та комунального майна способами, що не передбачають конкуренцію покупців у процесі продажу, або у разі продажу одному покупцю, визначення збитків або розміру відшкодування, під час вирішення спорів та в інших випадках, визначених законодавством або за згодою сторін. Незалежною оцінкою майна вважається його оцінка, що проведена суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання. Суб'єкт оціночної діяльності складає звіт про оцінку майна (акт оцінки майна), що містить висновки про вартість майна [54]. Така оцінка є доцільною в усіх випадках застави корпоративних прав, тому що дасть змогу визначити дійсну ринкову вартість частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю.

Загальновизнаними методами оцінювання корпоративних прав є:

- 1) пряма і непряма капіталізація прибутку (включаючи капіталізацію дивідендів) - передбачає визначення розміру вартості корпоративного від найбільш ефективного його використання з урахуванням установлених обтяжень та обмежень. Пряма капіталізація ґрунтується на припущенні про постійність та незмінність грошового потоку від використання корпоративних прав. Непряма капіталізація використовується для випадків, коли має місце змінність грошового потоку від використання корпоративних прав в часі [104, с. 149];
- 2) пряме і непряме порівняння з бізнесами-аналогами;
- 3) метод балансової вартості - базується на використанні відбитої в бухгалтерському балансі підприємства інформації про вартість активів [104 с. 92].

На практиці можуть застосовуватися інші методи, здебільшого — спрощені модифікації зазначених методів або їх комбінація [104, с. 149].

Другим та не менш важливим етапом укладення договору є узгодження потенційним заставодавцем рішення заставити свою частку з іншими учасниками товариства.

Не дивлячись на те, що законодавство України не містить прямої вимоги про таке узгодження, однак існуючи приписи про переважне право купівлі учасниками товариства частки, що продається, пропорційно до розмірів їх часток у статутному капіталі господарського товариства, схиляє до відповідних дій.

Така необхідність пояснюється тим, що юридичним та економічним змістом є резервування корпоративних прав господарського товариства (частки) з метою забезпечення виконання грошових обов'язків боржника перед кредитором із вартості предмету застави. У ст. 1 Закону України «Про заставу» вказується, що в силу застави кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами [50]. При невиконанні відповідних обов'язків у разі використання застави як способу забезпечення виконання зобов'язання супроводжується зверненням стягнення на предмет застави, а це передбачає відчуження заставленого майна.

Таким чином, узгодження рішення учасника про заставу належної йому частки іншими учасниками господарського товариства попереджає виникнення у майбутньому колізії між корпоративними інтересами учасників товариства, які залишаються у його складі та мають переважні права на придбання частки, що продається, з однієї сторони, та інтересами заставодержателя і заставадавця на конкурентну процедуру реалізації заставленої частки, що дозволить одержати за неї найвищу ціну, чи з їх інтересами на вирішення питання погашення грошового боргу за рахунок заставленого права іншим прийнятним для сторін договору застави чином, з іншої сторони. Тому наявність згоди учасників господарського товариства на заставу корпоративних прав абсолютно відповідає інтересам сторін договору застави.

Разом з тим постає питання щодо технології одержання такої згоди учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Так як норми законодавства регулюють положення про перехід частки та переважне право

учасників на придбання частки стосовно кожного учасника товариства окремо, а не вищого органу управління товариством (загальних зборів учасників), таку згоду необхідно отримувати від кожного учасника окремо, не пов'язуючи це з колективним прийняттям рішення загальними зборами. Проблема отримання згоди від кожного учасника, якщо їх багато, може бути вирішена шляхом засвідчення згоди учасників на проведення застави корпоративних прав (частки) не окремим документом від кожного з учасників, а укладенням одного або декількох колективних документів. Кількість документів та їх вид (протокол, акт, індивідуальне повідомлення чи заява, меморандум тощо) юридичного значення не мають. Така форма отримання згоди на відчуження частки є активною, але можлива і пасивна форма, тобто згода отримана шляхом мовчання учасника протягом певного періоду з дня одержання повідомлення про намір проведення застави частки [105, с. 28].

Щодо обсягу згоди на проведення застави корпоративних прав, то доцільним є надання учасниками згоди як на укладення самого договору застави на умовах, що повинні бути оголошені у відповідному письмовому повідомленні, так і на наступне відчуження частки за правилами, встановленими законодавством для звернення стягнення на предмет застави. Елементом згоди на наступне відчуження частки, що заставляється, повинна бути відмова від переважного права на її придбання до повного виконання застави.

Таким чином, хоча отримання згоди учасників товариства з обмеженою відповідальністю не є обов'язковим, такі дії можуть попередити негативні наслідки у вигляді виникнення корпоративних конфліктів, що можуть призвести до витрат у господарській діяльності самого товариства.

2.2 Виконання договору застави корпоративних прав

Кінцевим результатом, якого бажали досягти сторони, укладаючи

договір, є виконання зобов'язання, що передбачає процес, завдяки якому реалізуються права і обов'язки сторін зобов'язання.

Питанню виконання зобов'язання безпосередньо присвячено главу 48 ЦК України, яка має назву «Виконання зобов'язання», а також чимало норм щодо цього питання розташовано в главі 47 «Поняття зобов'язання. Сторони у зобов'язанні», главі 50 «Припинення зобов'язання», норми, які передбачають виконання окремих видів зобов'язань, в інших чисельних актах цивільного законодавства [46].

Таким чином, питання виконання договору застави корпоративних прав як окремого виду зобов'язання регулюється загальними нормами щодо виконання зобов'язання, які передбачені у ЦК України, а також Законами України «Про заставу», «Про господарські товариства», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» та іншими актами.

Що стосується самого визначення виконання зобов'язання, то його можна визначити як сукупність фактичних та/або юридичних дій (у певних випадках – утримання від дій) сторін зобов'язання, спрямованих на реалізацію (здійснення) передбачених договором або законом їх суб'єктивних прав і обов'язків задля досягнення економічної і юридичної мети зобов'язання [106, с. 43].

Хоча застава виступає способом гарантування належного забезпечення виконання іншого зобов'язання та складає переважне право заставодержателя отримати задоволення з вартості предмета застави, сам договорі застави як додатковий також потребує належного виконання. Тому необхідно з'ясувати, в чому полягає виконання зобов'язання, що впливає з самого договору застави.

Відповідно до ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться [46]. Таким чином Кодексом на перше місце серед регуляторів належного виконання зобов'язань висунуто саме договір.

Згідно з ч. 1 ст. 585 ЦК України та ч. 1 ст. 16 Закону України «Про заставу» право застави виникає з моменту укладення договору застави, а у випадках, коли договір підлягає нотаріальному посвідченню, з моменту його нотаріального посвідчення [46; 50]. З цим моментом можна пов'язати початок виконання договору застави.

Договір застави корпоративних прав, як і інші зобов'язання повинен виконуватися відповідно до основних загальнодоговірних принципів цивільного права:

- 1) принцип належного виконання;
- 2) принцип розумного виконання;
- 3) принцип справедливості, добросовісності та розумності.

Принцип належного виконання впливає зі ст. 526 ЦК України та передбачає виконання зобов'язання його належним суб'єктом відповідно до предмета виконання, визначеного у договорі, у належному місці, відповідним способом тощо. Як зазначає О.В. Дзера, належне виконання – це не лише вказівка на мету, якої бажають досягти сторони зобов'язання, наприклад, укладаючи договір і визначаючи в ньому умови та елементи виконання. Це і той стандарт поведінки, якому мають слідувати суб'єкти зобов'язання до того, щоб досягти зазначеної мети. Це і критерій, за яким сторони, а у разі спору – суд, дають оцінку реальним діям сторін зобов'язання щодо виконання своїх обов'язків [106, с. 125]. Тобто, виконання договору застави корпоративних прав повинно відбуватися в порядку, передбаченому самим договором, а також законом.

З першого принципу впливає і принцип реального виконання зобов'язання, який передбачає, що при виконанні потрібно вчинити саме ті дії, які складають зміст договору, тобто виконати договір в натурі. А так як заставадержатель при укладанні договору застави зацікавлений у разі невиконання заставадацем зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого корпоративного права, цей принцип є

особливо важливим, адже тільки його дотримання призведе до задоволення потреб.

Що стосується останнього принципу, то він закріплений в п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України у якості однієї з загальних засад цивільного законодавства, а також встановлений законодавцем у ч. 3 ст. 509 ЦК України: «зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості» [46].

Добросовісність, розумність, справедливість є оціночними категоріями цивільного права. Цивільне законодавство не дає визначення даних принципів, віддаючи це на розсуд сторін зобов'язання або суду. Принцип добросовісності був відомий приватному праву ще за часів римської держави, коли основною ідеєю розуміння доброї совісті була охорона істинної сутності договору або іншого правовідношення проти букви закону (договору). Існує думка, що на сьогодні під добросовісністю розуміють здебільшого добросовісну, належну поведінку при виникненні та виконанні зобов'язання - вчинення дій таким чином, щоб при цьому не завдавалася шкода третім особам, неможливість укладення зобов'язання на засадах обману, насильства, зловживання довірою тощо. Принцип добросовісності передбачає чесну, сумлінну поведінку суб'єктів зобов'язання, вчинення ними всіх залежних від них дій щодо належного виконання зобов'язання та непорушення прав інших осіб. Принцип розумності є одним із самих застосовуваних в цивільних правовідносинах. ЦК України постійно вживає терміни «розумні строки» (ст. ст. 666, 670, 688 ЦК України тощо), «розумні витрати» (ст. 1232 ЦК країни), «розумна поведінка» (ст. 12 ЦК країни). В літературі панівним є твердження, що розумними слід вважати дії, які здійснила би людина, яка має нормальний середній рівень інтелекту, знань та життєвого досвіду. Справедливість у виконанні цивільно-правових зобов'язань визначається вченими як «така поведінка кожної із сторони зобов'язання по відношенню до своїх прав і обов'язків, яка б виключала необ'єктивні (неупереджені, несправедливі) дії сторін зобов'язання стосовно одна одної, а з другого - у справедливій (об'єктивній, неупередженій,

з урахуванням етичних та інших моральних аспектів) оцінці судом поведінки суб'єктів зобов'язальних правовідносин» [107].

Не менш важливим при виконанні договору застави є контроль за обов'язками, які передбачені таким договором або законом.

Так, відповідно до ст. 50 Закону України «Про заставу» при заставі прав, якщо інше не передбачено договором, заставодавець зобов'язаний:

- 1) виконувати дії, необхідні для забезпечення дійсності заставленого права;
- 2) не здійснювати уступки заставленого права;
- 3) не виконувати дій, що тягнуть за собою припинення заставленого права чи зменшення його вартості;
- 4) вживати заходів, необхідних для захисту заставленого права від посягань з боку третіх осіб;
- 5) надавати заставодержателю відомості про зміни, що сталися в заставленому праві, про його порушення з боку третіх осіб та про домагання третіх осіб на це право [50].

На думку В.А. Січевлюка є підстави стверджувати, що даний перелік, по-перше, є достатньо декларативним, оскільки Закон України «Про заставу», рівно як і інше законодавство України, не містить ні правил виконання обов'язків, встановлених для заставодавця, ні опису заходів відповідальності за допущені заставодавцем порушення; по-друге, термінологія ст. 50 Закону України «Про заставу» дозволяє зробити висновок про те, що її диспозиція є спеціальною, тобто ця стаття врегульовує лише ті обов'язки, що виникають для заставодавця як сторони договору застави майнового права (права вимоги у майновому зобов'язанні). Відповідно, сторони договору застави корпоративних прав (частки) повинні сформулювати склад обов'язків заставодавця так, щоб їх зміст був адекватним предмету застави та створював для заставодержателя необхідні гарантії захисту його інтересів, включаючи можливість ефективного контролю за діями заставодавця [57, с. 127]. Як вказує А.Г. Єфименко, навіть в законодавстві розвинених країн немає чіткої відповіді на проблему обмеження

прав заставодавця частки в статутному капіталі на участь в управлінні справами товариства. У цій ситуації іноземний законодавець віддав це на відкуп сторонам договору застави [108, с. 20].

В п. 1 ч. 1 ст. 50 Закону України «Про заставу» передбачається, що заставодавець зобов'язаний виконувати дії, необхідні для забезпечення дійсності заставленого права [50]. Якщо ж мова йде про заставу корпоративних прав (частки) в товаристві, такий обов'язок не має сенсу, адже всі дії, необхідні для такого забезпечення, виконанні при створенні товариства та при сплаті повної вартості частки, що є заставленою. Разом з тим, на думку В.А. Січевлюка, умову про дійсність корпоративних прав можна зрозуміти в дещо іншому вимірі, зокрема, як умову про збереження господарського товариства в статусі юридичної особи, оскільки існують ризики його ліквідації за рішенням або ж зборів учасників, або ж суду [57, с. 127].

Обов'язок не здійснювати уступки заставленого права передбачає заборону укладати заставодавцем договори про відчуження частки товариства з обмеженою відповідальністю іншим особами у такий спосіб, як наприклад укладання договорів купівлі-продажу, міни, дарування відповідної частки тощо. Такі ж умови повинні передбачатися стосовно укладання подібних договорів і з самим товариством з обмеженою відповідальністю. Для забезпечення виконання такого обов'язку в самому договорі застави можливо передбачити санкції за його порушення.

Також у договорі застави пропонується визначати такий обов'язок заставодавця, як інформування третіх осіб, які виявляють інтерес до придбання заставленої частки, про існування її обтяження, а заставодержателя – про намір третіх осіб [57, с. 128].

Наступним є обов'язок не виконувати дії, що тягнуть за собою припинення заставленого права чи зменшення його вартості. Заставлене корпоративне право може припинитися шляхом виходу заставодавця із складу учасників господарського товариства, або ж шляхом його виключення з товариства. В обох випадках статутний капітал товариства буде підлягати

зменшенню. Право виходу учасника господарського товариства передбачене п. 3 ч. 1 ст. 116 ЦК України, п. 4 ч. 1 ст. 88 ГК України та п. в ч. 1 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [46; 14; 13, 70]. Так, ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено, що учасник товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, може вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників. Якщо ж учасник товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить 50 або більше відсотків – в такому випадку він може вийти з товариства лише за згодою інших учасників. Щодо процедурних моментів, то рішення щодо надання згоди на вихід учасника з товариства може бути прийнято протягом одного місяця з дня подання учасником заяви, якщо інший строк не передбачений статутом. В положеннях ч. 4 ст. 24 цього закону уточнюється, що якщо для виходу учасника необхідна згода інших учасників товариства, він може вийти з товариства протягом одного місяця з дня надання такої згоди останнім учасником, якщо менший строк не визначений такою згодою. Учасник вважається таким, що вийшов з товариства, з дня державної реєстрації його виходу. Вихід учасника з товариства, внаслідок якого у товаристві не залишиться жодного учасника, забороняється [70].

Отже, для забезпечення виконання зазначеного обов'язку єдиним шляхом є спроба обмежити право виходу заставодавця з товариства безпосередньо у договорі. Але у такому разі постає питання про правомірність такого договореного обмеження.

Що ж стосується виключення заставодавця із товариства, то така можливість передбачена ч. 3 ст. 100 ЦК України [15]. Треба зауважити, що Законом України «Про господарські товариства», положення якого в цій частині 0на сьогодні є нечинними, передбачалось виключення учасника ТОВ як певна санкція, що застосовувалася до учасника ТОВ: учасника товариства з обмеженою відповідальністю, який систематично не виконує або неналежним

чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 % загальної кількості голосів учасників товариства [13].

Зараз також таке право передбачене у законодавстві, але тільки у наступних двох випадках:

1) якщо учасники до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства не внесли (не повністю внесли) свої вклади, загальні збори учасників можуть прийняти рішення про виключення із складу товариства тих учасників, які не внесли (не повністю внесли) свої вклади, та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі, а також ст. 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», згідно положенням якої якщо учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку, виконавчий орган товариства має скликати загальні збори учасників, які можуть прийняти в тому числі і рішення про виключення учасника товариства, який має заборгованість із внесення вкладу (відповідно до пункту 1 ч. 2 ст. 15 Закону про ТОВ та ТДВ);

2) відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону про ТОВ та ТДВ у разі смерті, оголошення судом безвісно відсутнім або померлим учасника - фізичної особи чи припинення учасника – юридичної особи, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 %, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може виключити учасника з товариства. Таке рішення приймається без врахування голосів учасника, який виключається [70].

Резюмуючи, можна сказати, що на сьогодні виключення учасника з ТОВ чи з ТДВ також можливе лише у позасудовому порядку за рішенням органів управління товариства, суд не може приймати рішення про виключення

учасника з ТОВ чи з ТДВ. При цьому цей учасник (його представник) у голосуванні участі не бере [70].

Як слушно зазначає у дисертаційному дослідженні Т.М. Шемета, у разі виходу учасника з ТОВ та ТДВ або його виключення за чинним законодавством України можливими є наступні правові наслідки щодо правової «долі» його частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ: 1) по-перше, переходу частки у статутному капіталі товариства не відбувається при виході або виключенні учасника з ТОВ та ТДВ, якщо товариство приймає рішення про зменшення розміру статутного капіталу. При проведенні державної реєстрації змін до відомостей ЄДР щодо виключення або виходу учасника ТОВ або ТДВ державний реєстратор одночасно вносить запис про зменшення розміру статутного капіталу на розмір відповідної частки в статутному капіталі; 2) по-друге, перехід частки у статутному капіталі товариства має місце при виході учасника з ТОВ та ТДВ або виключенні учасника з товариства, якщо ТОВ та ТДВ приймає рішення не зменшувати розмір статутного капіталу при виході учасника з ТОВ та ТДВ або його виключенні та приймає рішення про набуття частки у своєму статутному капіталі, яка належала учаснику, що вибув з товариства, і разом із заявою про державну реєстрацію змін до відомостей ЄДР щодо виключення або виходу учасника ТОВ та ТДВ надає довідку про формування резервного капіталу в розмірі, який відповідно до закону допускає володіння часткою у своєму статутному капіталі [110, с. 163 - 164].

У цьому разі цілком логічним є також включення такої умови в договорі у вигляді обов'язку не вчиняти дій з недокапіталізації статутного капіталу ТОВ, які можуть призвести до подібного виключення та передбачити штраф або інші стимулюючі механізми.

Також заставодавець зобов'язаний вживати заходів, необхідних для захисту заставленого права від посягань з боку третіх осіб. Змістом таких посягань може бути пред'явлення третіми особами вимог про переведення на них корпоративних прав учасника, і ґрунтуватися такі вимоги можуть на порушеннях, допущених раніше при придбанні заставодавцем своєї частки. З

метою попередження таких ризиків заставодержатель повинен ретельно перевірити документи, що стосуються прав третіх осіб на заставлену частку. А також у договорі застави слід, в першу чергу, передбачити обов'язок заставодавця залучати заставодержателя як третю особу на стороні відповідача у ситуації виникнення спору про належність частки, далі – передбачити обов'язок заставодавця відшкодувати збитки, що виникають у заставодержателя у випадку переведення заставлених корпоративних прав на третіх осіб, і останнє – встановити обов'язок заставодавця замінити за вимогою заставодержателя предмет застави у випадку виникнення посягань на заставлене корпоративне право зі сторони третіх осіб [57, с. 129-130].

Останнім, зазначеним у ст. 50 Закону України «Про заставу», є обов'язок надавати заставодержателю відомості про зміни, що сталися в заставленому праві, про його порушення з боку третіх осіб про домагання третіх осіб на це право [50]. Такий обов'язок можна звести взагалі до обов'язку надавати інформацію заставодержателю щодо предмета застави та товариства з обмеженою відповідальністю частка якого є заставленою. Для належного забезпечення виконання цього обов'язку потрібно детально визначити саму процедуру такого інформування. На думку В.А. Січевлюка, можливо існує необхідність відповідні питання узгодити між заставодержателем та самим господарським товариством шляхом укладення спеціального договору [57, с. 130].

При належному виконання договору застави необхідно також приділяти увагу запобіганню визнання такого договору недійсним. Укладаючи договір застави саме корпоративних прав, заставодержатель ризикує, що такий договір може бути визнаний недійсним у судовому порядку та на такі права неможливо буде звернути стягнення у майбутньому.

Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою-третьою, п'ятою та шостою статті 203 ЦК України [46]. Це означає, що дії особи (осіб) не спричинили бажаних для неї

(них) наслідків щодо виникнення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків. Тобто ці дії лише мали вигляд правомірності [74, с. 44].

Підставою для визнання недійсним договору застави корпоративних прав товариства з обмеженою відповідальністю є укладення такого договору без згоди загальних зборів учасників або із порушенням заборони відчуження частки третіми особами, якщо необхідність одержання згоди або заборона на відчуження частки третім особам передбачена статутом товариства [111, с. 22].

За загальним правилом, яке передбачене ч. 1 ст. 216 ЦК України, у разі визнання правочину недійсним настають правові наслідки у вигляді двосторонньої реституції - кожна зі сторін зобов'язана повернути іншій стороні у натурі все, що вони одержали на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконанні робіт, наданій послугі, - відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування [46].

У випадку визнання недійсним договору про відчуження корпоративних прав виникає цілий ряд проблем, які у законодавстві не врегульовані. За договором про відчуження корпоративних прав, зокрема, договору застави, до набувача переходить право участі у юридичній особі або, іншими словами, вся якісна сукупність корпоративних прав. Як зазначалося вище, ця сукупність складається із майнових та немайнових прав. Комплексність об'єкта відчуження і породжує складнощі у застосуванні наслідків недійсності договору про відчуження. Так, якщо набувач корпоративних прав здійснив ті права, що є майновими (наприклад, отримав дивіденди), застосування реституції видається можливим. Стосовно ж повернення сторін у попередній стан щодо здійснених немайнових прав, ситуація є значно складнішою. Зокрема, особа, яка придбала частку у статутному капіталі товариства (акцію тощо), набуває право на управління. Здійснюючи таке право, особа бере участь у загальних зборах учасників, приймає участь у голосуванні, тим самим впливає на формування юридичної особи. На підставі такого волевиявлення обираються органи управління юридичною особою, схвалюються правочини,

якщо таке схвалення вимагається за чинним законодавством, приймаються інші важливі рішення. Якщо договір, який став підставою для виникнення у особи такого права, був визнаний недійсним, то виникає питання, чи дійсними є рішення вищого органу товариства, участь у прийнятті яких брала дана особа [111, с. 46]. В юридичній літературі наголошується, що в корпоративних відносинах слід діяти по аналогії і з урахуванням вимог ч. 3 ст. 92 ЦК України відповідно до якої недійсність рішення загальних зборів про обрання керівника господарського товариства не є підставою для визнання недійсними правочинів, вчинених цим керівником від імені товариства [112, с. 22].

На думку М.В. Оприска, при визнанні недійсними договорів про відчуження корпоративних прав слід застосовувати двосторонню реституцію щодо майнових прав і повертати сторони в попередній стан: поверненню підлягає саме право участі, втілене у частку в статутному капіталі, акцію, пай тощо, та все набуте на підставі цієї участі. Стосовно немайнових корпоративних прав, то недійсність договору має наслідком їх припинення на майбутнє [112, с. 46].

Таким чином, для запобігання негативних наслідків визнання договору недійсним та плутанини з реституцією такої складної конструкції як корпоративні права, необхідно дотримуватись правил належного виконання договору застави за наступними елементами: суб'єкти виконання, предмет і спосіб виконання, місце виконання та строк (термін) виконання.

Згідно ч. 1 ст. 527 ЦК України боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор – прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту [46]. Як вже було зазначено, сторонами договору застави є заставодавець та заставодержатель.

Не менш важливими є положення ч. 2 ст. 527 ЦК України, відповідно до яких кожна із сторін у зобов'язанні має право вимагати доказів того, що обов'язок виконується належним боржником або виконання приймається належним кредитором чи уповноваженою на це особою, і несе ризик наслідків

непред'явлення такої вимоги [46]. При виконанні договору застави корпоративних прав товариства з обмеженою відповідальністю таким доказом може бути свідоцтво товариства, яке видається учаснику товариства з обмеженою відповідальністю, який повністю вніс свій вклад, витяг із статуту товариства тощо.

Що стосується способу виконання зобов'язання, то на думку О.В. Дзери, він розкривається через характер дій (порядок, процедуру, послідовність їх вчинення) [106, с. 126]. Характер таких дій при виконанні договору застави корпоративних прав впливає з належного виконання обов'язків заставодавця, зазначених вище.

Наступний елемент – це місце виконання договору. Відповідно до ч. 1 ст. 532 ЦК України місце виконання зобов'язання встановлюється у договорі [46]. У тих випадках, коли місце виконання зобов'язання не встановлено у договорі, виконання зобов'язання проводиться в місцях, встановлених в абз. 2 ч. 1 ст. 532 ЦК України. Таке місце визначається залежно від виду зобов'язання, обумовленого його предметом. Стосовно виконання договору застави, відповідно до п. 5 зазначеної статті місцем виконання є місце проживання (місцезнаходження) боржника [46].

Значення строку (терміну) як елементу належного виконання зобов'язання, проявляється в його функціях, а саме:

1) дотримання умови щодо строку (терміну) виконання зобов'язання є підставою для визнання виконання у цій частині належним;

2) строк (термін) є тим мірилом відліку часу, зі спливом (настанням) якого виникає (припиняється) зобов'язання, а це означає, що до спливу строку (настання терміну) кредитор не має права вимагати виконання, а боржник не зобов'язаний виконувати, тоді як по настанні часу виконання боржник зобов'язаний виконати, а кредитор не має права відмовитись від прийняття належного виконання;

3) строк (термін) є критерієм, за яким розрізняють зобов'язання з визначеним строком виконання і зобов'язання з невизначеним строком

виконання;

4) як прострочення виконання, так і дострокове виконання (за загальним правилом) вважаються неналежним виконанням;

5) строк є критерієм оцінки правомірності поведінки суб'єктів зобов'язання з точки зору її своєчасності;

6) за допомогою категорії «строк (термін) виконання» можна з'ясувати: чи мало місце в конкретному випадку прострочення виконання зобов'язання (неналежне виконання), чи його невиконання [106, с. 112-113].

Відповідно до ч. 1 ст. 251 ЦК України строком є певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення, а в ч. 1 ст. 252 ЦК України зазначено, що строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами. Терміном, згідно з ч. 2 ст. 251 ЦК України є певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення, відповідно до ч. 2 ст. 252 ЦК України термін визначається календарною датою або вказівною на подію, яка має неминуче настати [46].

В ч. 1 ст. 530 ЦК України міститься норма, якою встановлено, що якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін). Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівною на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події [46].

Так як договір застави корпоративних прав укладається для забезпечення виконання основного зобов'язання та отримання задоволення за рахунок заставленої частки товариства, то строк його виконання буде обумовлений саме цією подією. Що ж стосується дострокового виконання договору застави, яке передбачене ст. 531 ЦК України, то, зважаючи на специфіку договору, воно не є можливим.

Висновки до розділу 2:

1) сформульовано визначення договору застави корпоративних прав,

під яким розуміється цивільно-правовий договір, відповідно до якого кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставлених корпоративних прав переважно перед іншими кредиторами цього боржника шляхом відступлення боржником (заставадавцем) таких прав на користь кредитора (заставодержателя);

2) доведено, що укладення договору застави корпоративних прав породжує заставне правовідношення, суб'єктами якого є заставадавець, тобто особа, що надає майнові права в заставу, та заставодержатель, тобто особа, що набуває права застави. Істотними умовами договору застави майнових прав є: суть, розмір та строк виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, опис майнового права вимоги, що є предметом застави, посилення на зобов'язання, з якого право вимоги випливає, строк такого зобов'язання, а також інші умови, щодо яких за заявою однієї із сторін повинна бути досягнута згода;

3) представляється доцільним внесення змін до п. 5.5. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та викладення його в наступній редакції: «Предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права, корпоративні права), що може бути відчужене заставадавцем і на яке може бути звернене стягнення, у тому числі майно, яке заставадавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо)». Разом з тим, в Порядку необхідно передбачити перелік документів, які необхідно подати нотаріусу для підтвердження заставопридатності корпоративного права, якими можуть бути статут товариства, рішення загальних зборів товариства (якщо заставадавцем є юридична особа), корпоративний договір, згода інших учасників товариства на передання корпоративних прав у заставу;

4) з метою належного виконання договору застави корпоративних прав запропоновано закріплення в законодавстві наступних обов'язків заставадавця:

1) піклуватися про недопущення настання підстав для постановлення судом рішення про припинення юридичної особи, що призведе до недійсності

заставлених корпоративних прав;

2) не здійснювати уступки заставленого корпоративного права;

3) не виконувати дії, що тягнуть за собою припинення заставленого права чи зменшення його вартості (вихід з товариства або дій, що можуть призвести до виключення заставодавця з товариства);

4) запобігати посяганням з боку третіх осіб на заставлені корпоративні права;

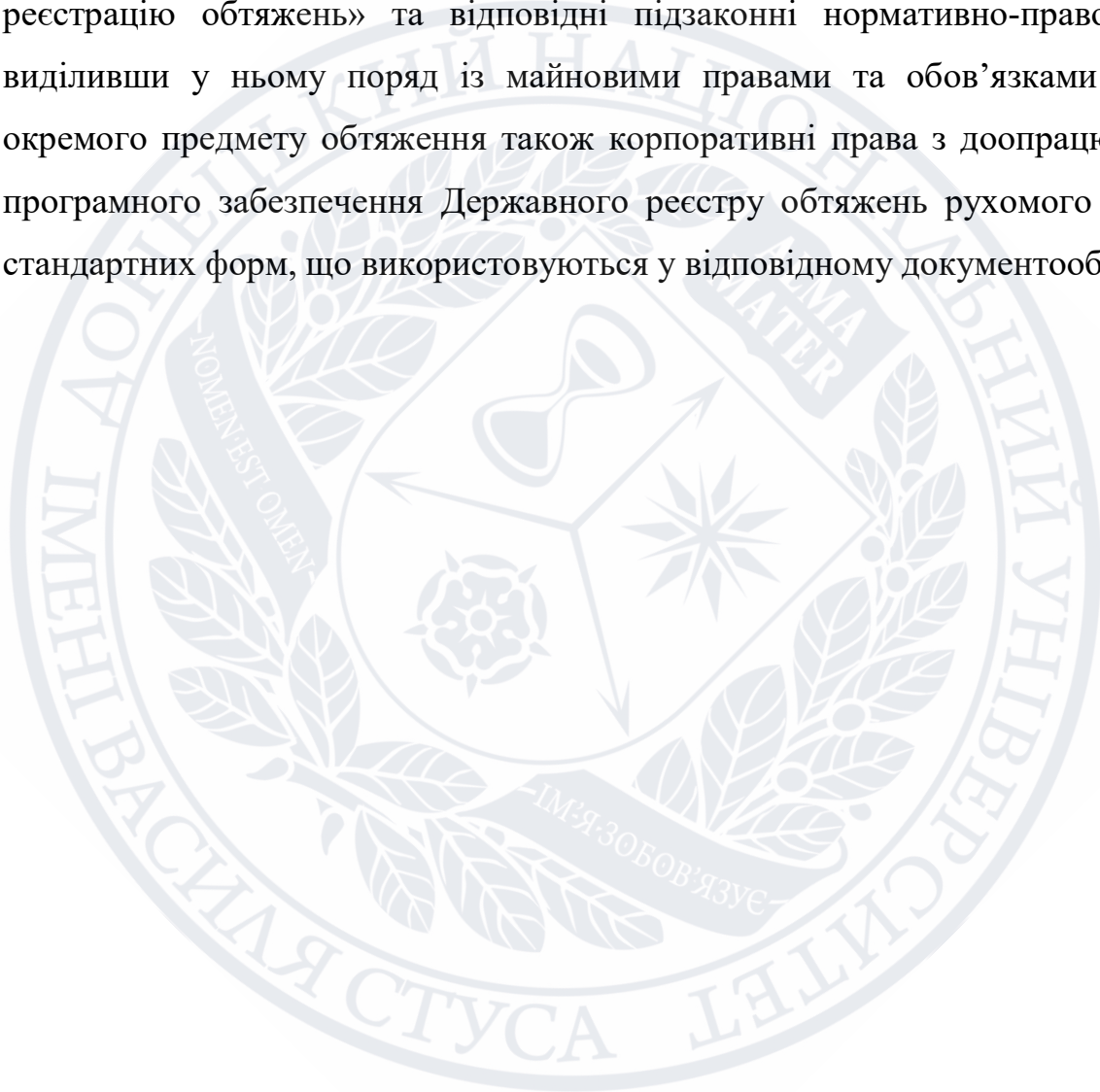
5) надавати інформацію заставодержателю щодо заставленої частки та фінансового стану товариства, частка якого є заставленою;

5) зроблено висновок, що не існує таких юридичних бар'єрів, які б в сучасних економічних і правових реаліях унеможливили чи утруднили процедуру укладення та виконання договору застави корпоративних прав господарських товариств. З іншої сторони, об'єктивно рівень ризиків, наявних у договорі застави такого специфічного об'єкта як корпоративне право в статутному (складеному) капіталі господарського товариства є набагато вищим, ніж при заставі інших об'єктів. Для підвищення надійності цього інструменту забезпечення виконання зобов'язань слід збалансувати відповідні частини законодавства про заставу та корпоративного законодавства, зокрема, у законодавстві про заставу доцільно визначити особливості змісту договору застави корпоративних прав, викласти особливості прав та обов'язки сторін цього договору, встановити механізм його виконання тощо. Законодавство про господарські товариства, з іншого боку, слід доповнити положеннями, в яких було б доцільно встановити загальну процедуру проведення такої заставної операції (з врахуванням прав інших учасників і законних інтересів самого господарського товариства);

б) аргументовано, що реєстрація застави корпоративних прав у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна в якості забезпечувального обтяження є дієвим засобом захисту прав та інтересів кредиторів (заставодержателів). Незважаючи на недосконалість відповідного сегменту законодавства, зацікавленим суб'єктам слід долати перешкоди у вигляді

законодавчих прогалин та інертності нотаріусів, домагаючись фіксації свого пріоритету як заставодержателя шляхом проведення реєстрації застави у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна;

7) обґрунтована доцільність адаптації до актуальних потреб цивільного обороту спеціального законодавства, що регулює реєстрацію обтяжень речей та прав (зокрема, Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» та відповідні підзаконні нормативно-правові акти), виділивши у ньому поряд із майновими правами та обов'язками в якості окремого предмету обтяження також корпоративні права з доопрацюванням і програмного забезпечення Державного реєстру обтяжень рухомого майна та стандартних форм, що використовуються у відповідному документообігу.

РОЗДІЛ 3. ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА КОРПОРАТИВНІ ПРАВА

Кінцевою стадією при забезпеченні виконання зобов'язання належним чином за допомогою застави корпоративних прав у разі невиконання боржником взятого на себе зобов'язання є звернення стягнення на предмет застави.

Звернення стягнення на корпоративні права боржника є одним з найменш досліджених питань як у теоретичному, так і в практичному аспекті. Законодавство також не передбачає детального механізму звернення стягнення, що, на думку В.М. Кравчука, потребує особливо інформаційного зазначення положень договору в цій частині [6, с. 39].

Відповідно до ч. 2 ст. 590 ЦК України заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави в разі, коли зобов'язання не буде виконано у встановлений строк (термін), якщо інше не встановлено договором або законом [50]. Також згідно ж ч. 1 ст. 20 Закону України «Про заставу» заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави в разі, якщо в момент настання терміну виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, воно не буде виконано, якщо інше не передбачено законом або договором [50].

Законом також передбачені інші обставини, які надають право звернути стягнення на предмет застави достроково:

1) у разі ліквідації юридичної особи заставодавця заставодержатель набуває право звернення стягнення на заставлене майно незалежно від настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого заставою (ч. 2 ст. 20 Закону України «Про заставу») [50];

2) у разі порушення заставодавцем правил про наступну заставу (п. 1 ч. 2 ст. 592 ЦК України) [46];

3) у разі порушення заставодавцем правил про розпорядження предметом застави (п. 2 ч. 2 ст. 592 ЦК України) [46].

Як зазначає В.М. Кравчук, в договорі застави корпоративних прав доцільно передбачити додаткові обставини, які надають заставодержателеві право звернути стягнення, серед яких можуть бути такі:

1) порушення зобов'язання щодо узгодження із заставодержателем дій із предметом застави;

2) виникнення загрози втрати або зниження вартості предмета застави, зокрема: включення до порядку денного загальних зборів учасників товариства рішення про виключення заставодавця зі складу учасників товариства, пред'явлення позову до заставодавця, якщо його задоволення може призвести до того, що у зв'язку з недостатністю іншого майна заставодавця, відбудеться звернення на частку у статутному капіталі товариства, прийняття рішення про припинення товариства тощо;

3) зміна виконавчого органу товариства;

4) зменшення вартості власного капіталу товариства більше як на 25% протягом кварталу тощо [6, с. 40].

Згідно ч. 1 ст. 590 ЦК України звернення стягнення на предмет застави здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено законом або договором [46]. У ч. 6 ст. 20 Закону України «Про заставу» зазначено, що звернення стягнення на заставлене майно здійснюється за рішенням суду або третейського суду, на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо інше не передбачене законом або договором застави [50].

Для порівняння в ст. 349 Частини 1 Цивільного кодексу Російської Федерації передбачено здійснення звернення стягнення на заставлене майно за рішенням суду, якщо угодою заставодавця і заставодержателя не передбачено звернення стягнення на заставлене майно у позасудовому порядку. Задоволення вимоги заставодержателя за рахунок заставленого майна у позасудовому порядку допускається на підставі угоди заставодавця та заставодержателя, якщо інше не передбачено законом [34].

До прийняття Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» чинною була ст. 57 Закону України «Про

господарські товариства», згідно з якою звернення стягнення на частину майна ТОВ, пропорційну частці учасника товариства у статутному капіталі, за його особистими боргами допускалося лише в разі недостатності у нього іншого майна для задоволення вимог кредиторів. Кредитори такого учасника мали право вимагати від товариства виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці боржника у статутному капіталі товариства, або виділу відповідної частини майна для звернення на нього стягнення. Частина майна, що підлягала виділу, або обсяг коштів, що становили її вартість, встановлювалися згідно з балансом, який складався на дату пред'явлення вимог кредиторами [13].

Так, А. В. Смітюх акцентує увагу на тому, що до прийняття Закону про ТОВ та ТДВ відбувалося звернення стягнення саме на майно ТОВ, а не на частку учасника у статутному капіталі як певний об'єкт прав: здійснювався виділ майна товариства на користь кредитора, і частка відповідного учасника зменшувалася або зникла [113, с. 225].

О. Соломко вважає, що попереднє законодавство не обмежувало виконавця в можливості звернення стягнення на частку боржника в статутному капіталі. І нормативне обґрунтування під таке стягнення також було – за Законом України «Про виконавче провадження» виконавець зобов'язаний звернути стягнення на майно боржника. А до поняття «майно» в ЦК України (ст. 190), крім речей, включено також майнові права. Крім того, ст. 147 ЦК України прямо передбачала можливість відчуження частки в статутному капіталі ТОВ. Однак самого механізму відчуження такої частки в законодавстві не було, а мали місце лише законодавчі перешкоди в оформленні переходу права власності на цю частку в разі її відчуження. Всі намагання обійти такі перешкоди завершувалися для виконавців обвинуваченнями в «рейдерстві». Адже без згоди самого учасника позбавити його належної йому частки неможливо, як і без згоди інших учасників товариства [114].

Аналізуючи положення Закону України «Про господарські товариства», В. М. Кравчук зазначав, що кредитори учасника-боржника мали право вимагати

від товариства виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці боржника у статутному капіталі товариства, або виділу відповідної частини майна для звернення на нього стягнення. Мета цих вимог полягає в наступному зверненні стягнення на виділене учаснику майно. Проте, в одних випадках йдеться про звернення стягнення на частку в статутному капіталі, а в інших – про звернення стягнення на виділену товариством частину майна товариства. Об'єкт цих правовідносин різний: в одному випадку частка, в іншому – майно товариства, яке відповідає цій частці. Проте, частка в статутному капіталі товариства і частка в майні товариства – це взаємопов'язані, але не тотожні поняття. Законодавець фактично встановлює не заборону звертати стягнення на частку в товаристві, а спеціальний механізм такого стягнення. Його специфіка полягає у тому, що об'єктом стягнення є не частка в статутному капіталі, а частка в майні товариства, пропорційна розміру частки в статутному капіталі (дійсна вартість частки). Виплата дійсної вартості частки або виділ відповідної частини майна товариства є спеціальним і єдиним способом звернення стягнення на частку в статутному капіталі [22, с. 20-21].

Таким чином, аналіз зазначених вище положень ст. 22 Закону про ТОВ та ТДВ, які є чинними на сьогодні, та аналіз положень Закону України «Про господарські товариства», які вже втратили чинність, свідчить про те, що законодавець відмовився від можливості звернення стягнення на «частину майна ТОВ, пропорційну частці учасника товариства у статутному капіталі», а виходить з можливості звернення стягнення саме на «частку учасника товариства». Тим самим законодавець опосередковано підтверджує теоретичний висновок про те, що саме частка у статутному капіталі товариства є оборотоздатним об'єктом.

Судовий порядок звернення стягнення саме на частку учасника товариства, а не на частину майна ТОВ, передбачений й законодавством зарубіжних країн. Так, положення статті 20 Закону Республіки Вірменія від 21 листопада 2001 року ЗР-252 «Про товариства з обмеженою відповідальністю» встановлюють, що на вимогу кредиторів на частку учасника

товариства може бути звернено стягнення за його боргами тільки на підставі рішення суду при недостатності іншого майна для покриття боргів цього учасника. Товариство для виплати вартості частки такого учасника товариства його кредиторам пропонує іншим учасникам товариства викупити цю частку. Якщо протягом одного місяця учасники товариства не скористаються своїм правом викупу частки, то товариство має право придбати цю частку і виплатити кредиторам учасника товариства вартість частки. Якщо протягом одного місяця товариство не скористається правом придбання частки учасника товариства, то звернення стягнення на частку здійснюється шляхом її продажу з публічних торгів [115].

Розробка на той час до набрання чинності Закону про ТОВ та ТДВ різних «правових схем», щоб звернути стягнення на частину майна товариства, була обумовлена саме недосконалістю правового регулювання відносин щодо звернення стягнення на частку учасника товариства.

В літературі і в практичній діяльності дискутувалося питання щодо договірного (позасудового) порядку звернення стягнення на заставлені корпоративні права. Зокрема В. А. Січевлюк висловлював позицію, що у разі існування домовленості сторін договору застави корпоративних прав (частки) про звернення стягнення на заставлені корпоративні права у позасудовому порядку послідовність дій із реалізації цієї домовленості повинна мати наступний вид: 1) скликання та проведення засідання вищого органу (зборів учасників) господарського товариства, до порядку денного якого будуть включені питання про вихід зі складу товариства учасника-заставадавця шляхом відступлення частки заставодержателю чи іншій особі, про прийняття до товариства набувача частки, про внесення відповідних змін до установчого документу товариства, про надання виконавчому органу повноважень на забезпечення державної реєстрації змін, внесених до установчого документа господарського товариства; 2) укладення та виконання договору про відступлення корпоративних прав (частки), або, залежно від ситуації, надання чинності та виконання договору з відкладальною обставиною, раніше вже

оформленого заставодавцем та заставодержателем; 3) оформлення змін до установчого документа, пов'язаних із відступленням корпоративних прав (частки); 4) державна реєстрація змін до установчого документа, пов'язаних із відступленням корпоративних прав (частки) [116, с. 45].

Відносини щодо звернення стягнення на частку в статутному капіталі ТОВ та ТДВ врегульовано ст. 22 Закону про ТОВ та ТДВ, в якій, зокрема, визначаються обов'язки виконавця, товариства та покупця частки учасника товариства при зверненні стягнення на частку. Так, виконавець повідомляє товариство про намір звернути стягнення на частку учасника товариства (боржника) та надсилає постанову про накладення арешту на частку. Протягом 15 днів з дня закінчення 30 денного строку від дня одержання товариством повідомлення виконавець здійснює розрахунок вартості частки боржника станом на день, що передував накладенню арешту на частку. Виконавець пропонує іншим учасникам товариства (крім тих, які письмово відмовилися від свого переважного права щодо частки) придбати частку відповідно до закону. Виконавець передає частку покупцю протягом 10 днів з дня надходження оплати.

Чинний Закон про ТОВ та ТДВ чітко встановлює в ч. 1 ст. 22, що звернення стягнення на частку учасника товариства здійснюється на виконання виконавчого документа про стягнення з учасника грошових коштів або на підставі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана в заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи. Отже, звернення стягнення на частку учасника товариства за наявності договору застави частки учасника у статутному капіталі ТОВ чи ТДВ все рівно потребує видачі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя.

Причому в ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», яка визначає перелік необхідних документів, що подаються державному реєстратору для державної реєстрації змін до відомостей про розміри часток у

статутному капіталі чи склад учасників ТОВ, ТДВ, зазначається такий документ, як акт приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі ТОВ, ТДВ, проте не йдеться про договір про відступлення корпоративних прав (частки) заставодержателю [117].

При застосуванні положень Закону про ТОВ та ТДВ щодо звернення стягнення на частку учасника товариства інколи така правова модель забезпечення стягнення грошових коштів використовується з метою набуття права власності на частку в статутному капіталі товариства в обхід діючого законодавства. Наприклад, у постанові Херсонського апеляційного суду від 05 вересня 2019 року в судовій справі № 654/3779/18 зазначається, що у Голопристанському міськрайонному відділі державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції в Херсонській області перебуває виконавче провадження з примусового виконання листа № 654/3779/18, виданого 04 березня 2019 року Голопристанським районним судом Херсонської області щодо стягнення з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_2 боргу у розмірі 10025 479,45 гривень. Отже, між сторонами виникли правовідносини з приводу повернення боргу, а саме грошових коштів. Зі змісту мирової угоди вбачається, що сторони підтверджують наявність боргових зобов'язань ОСОБА_3 перед ОСОБА_2 за договором позики у розмірі 10 000 000 гривень. В рахунок виконання цього зобов'язання ОСОБА_3 передає у власність ОСОБА_2 частку в розмірі 50% статутного капіталу ТОВ «КРОК-УКРЗАЛІЗБУД». При цьому суд мав врахувати, що предмет мирової угоди обмежується предметом спору у конкретній цивільній справі та надати належну оцінку тій обставині, що за умовами наданої мирової угоди заявники просять фактично узаконити перехід права власності на корпоративні права від однієї особи до іншої всупереч встановленого законом порядку їх відчуження. Визнавши мирову угоду сторін та визнавши за ОСОБА_2 право власності на частку в розмірі 50% статутного капіталу ТОВ «КРОК-УКРЗАЛІЗБУД», яке не було предметом спору в цивільній справі, суд першої інстанції не перевіряв, чи відповідають умови даної мирової угоди вимогам законодавства, оскільки

набуття права власності на корпоративні права законодавчо визначене та врегульоване [118].

В юридичній літературі акцентується увага на тому, що Закон про ТОВ та ТДВ вперше закріпив досить дієвий і варіативний механізм звернення стягнення на корпоративний пай (частку), який надає можливість іншим учасникам задовольнити вимоги кредиторів з пропорційним розподілом між ними корпоративних паїв учасника – боржника, що запобігає як зверненню стягнення безпосередньо на майно підприємства, так і входженню до підприємства сторонньої особи, і водночас задовольняє її майновий інтерес, а у разі, якщо ніхто з них не придбає корпоративний пай, передбачає його продажу на аукціоні [113, с. 227].

До обов'язків товариства при зверненні стягнення на частку учасника товариства за Законом про ТОВ та ТДВ належать такі обов'язки: товариство повинне протягом 30 днів з дня одержання повідомлення від виконавця про намір звернути стягнення на частку учасника товариства надати відомості, необхідні для розрахунку вартості частки боржника; з дня одержання такого повідомлення товариство зобов'язане надавати виконавцю та боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника.

Такими чином, згідно з вимогами діючого законодавства виконавець зобов'язаний повідомити товариство про намір звернути стягнення на частку учасника-боржника в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ та направити постанову про накладення арешту на частку учасника в статутному капіталі. Товариство зобов'язане надати виконавцю та боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника.

На практиці мають місце непоодинокі випадки, коли боржники-учасники товариства за виконавчими документами про стягнення з них грошових коштів намагаються оскаржити дії виконавця щодо звернення стягнення на їх частку у статутному капіталі товариства. Так, боржник намагався оскаржити дії

виконавця, проте суд не встановив порушень і зазначив, що на виконанні у приватного виконавця знаходиться виконавчий лист про стягнення з ОСОБА_1 на користь ПАТ «Брокбізнесбанк» 464 314,08 грн. заборгованості за кредитним договором. Відповідно до постанов приватного виконавця від 26.07.2019 накладено арешт на частки учасника (боржника) у 22 ТОВ у межах суми стягнення з урахуванням основної винагороди приватного виконавця [119].

В роботі вже наголошувалося вище, що звернення стягнення на частку учасника товариства може здійснюватися на підставі виконавчого документа про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана у заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи. Зокрема, в ухвалі Північного апеляційного господарського суду від 24 квітня 2019 року в справі № 910/11547/18 зазначається, що 26.12.2017 між ТОВ «Інвест Агро Капітал» (заставодержатель за договором) та ТОВ «СІДРЕЙЛ» (заставадавець за договором) укладено договір застави корпоративних прав. У відповідності до преамбули договору застави «забезпеченням» за цим договором є вся частка заставодавця в статутному капіталі ТОВ «Зернова транспортна компанія», яка становить 50 % статутного капіталу і складає 1 000 000 грн., а також будь-які інші майнові права в товаристві, у тому числі без обмеження, всі права, якими володіє заставодавець, як учасник товариства відповідно до установчих документів товариства та даних ЄДР станом на 26 грудня 2017 року. Підставою звернення з даним позовом у справі стало те, що відповідачем не виконано зобов'язання за договором купівлі-продажу в частині поставки продукції, обумовленою Специфікацією, яка оплачена позивачем на умовах попередньої оплати. У зв'язку з цим, ТОВ «Інвест Агро Капітал» на підставі договору застави просить в рахунок погашення заборгованості із повернення попередньої оплати у сумі 9 435 195,00 грн. за продукцію відповідно до договору № 0512-17С купівлі-продажу та Специфікації № 4 до договору № 0512-17С звернути стягнення на частку ТОВ «СІДРЕЙЛ» у ТОВ «Зернова транспортна компанія», яка становить 50% статутного капіталу ТОВ «Зернова транспортна компанія» і складає 1 000 000,00 грн. шляхом її продажу на публічних торгах із

обов'язковою пропозицією виконавця іншим учасникам ТОВ «Зернова транспортна компанія» придбати цю частку. Рішенням Господарського суду міста Києва від 13 листопада 2018 року позов було задоволено повністю [120].

Закон про ТОВ та ТДВ визначає й обов'язки покупця частки учасника товариства при зверненні стягнення на частку: покупець повинен сплатити вартість частки протягом 10 днів з дня укладення договору купівлі-продажу. Якщо оплата не буде здійснена у встановлений строк, договір купівлі-продажу вважається розірваним. Якщо товариство не виконає зазначених вище обов'язків або учасники товариства не скористаються правом на придбання частки, або якщо договір купівлі-продажу вважатиметься розірваним, частка передається на реалізацію на аукціоні в загальному порядку (ч. 8 ст. 22 Закону про ТОВ та ТДВ). Реалізація частки учасника на аукціоні здійснюється в порядку, передбаченому наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2016 року № 2831/5 «Про затвердження порядку реалізації арештованого майна» [121].

Незважаючи на те, у чинному законодавстві вже є прогрес в регулюванні відносин щодо звернення стягнення на частки в статутному капіталі, проте на практиці все одно виникають спірні питання щодо можливості оскарження проведеної виконавцем оцінки вартості частки (адже вартість може бути визначена в такому розмірі, що ніхто з учасників свідомо не захоче її викупити); щодо строку, протягом якого учасники повинні повідомити виконавця про своє бажання викупити частку; щодо дій виконавця, якщо всі учасники заявили бажання викупити частку; щодо строку, протягом якого має бути укладено договір купівлі-продажу частки; щодо визначення продавця (виконавець чи боржник) [114].

З метою розв'язання цих питань пропонується встановити в законодавстві можливість оскарження до суду проведеної виконавцем оцінки вартості частки у статутному капіталі, зважаючи, що згідно зі ст. 5 ГПК України, здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом

або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.

Щодо розгляду таких спорів третейським судом, то згідно з ч. 1 ст. 5 Закону України «Про третейські суди» юридичні та/або фізичні особи мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам цього Закону [122].

Що стосується виконавчого напису нотаріуса, то відповідно до ч. 1 ст. 87 Закону України «Про нотаріат» він вчиняється для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріусом на документах, що встановлюють заборгованість [123]. Згідно з п. 1 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» для одержання виконавчого напису на угоді, що передбачає сплату грошових сум, передачу або повернення майна, а також право звернення стягнення на заставлене майно для одержання виконавчого напису подаються:

- 1) оригінал нотаріально посвідченої угоди;
- 2) документи, що підтверджують безспірність заборгованості боржника та встановлюють прострочення виконання зобов'язання [124].

Таким чином, нотаріус вчиняє виконавчий напис на договорі застави по пред'явленню заставодержателем документів, які підтверджують безспірність його вимог, а саме: оригіналу договору застави та договору, зобов'язання за яким забезпечується, документа, що підтверджує прострочення виконання зобов'язання боржником.

Верховним Судом України свого часу була прийнята постанова за наслідками розгляду заяви про перегляд судових рішень із мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм

матеріального права у подібних правовідносинах. Так, звернення на предмет застави можливо лише за рішенням суду, а не виконавчим написом нотаріуса. Свою позицію Верховний суд України обґрунтував таким чином, що ст. 24 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» встановлено, що звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження здійснюється на підставі рішення суду, або в один із позасудових способів. Такі способи визначені ст. 26 цього закону, якою не передбачено можливості звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження на підставі виконавчого напису нотаріуса [125, с. 14].

Відповідно ж до ст. 23 Закону України «Про заставу» при заставі майнових прав реалізація предмета застави провадиться шляхом відступлення заставодавцем заставодержателю вимоги, що впливає із заставленого права. Заставодержатель набуває право вимагати в судовому порядку переводу на нього заставленого права в момент виникнення права звернення стягнення на предмет застави [50]. Норми зазначеної статті є спеціальними, а також мають імперативний характер.

Із зазначених положень можна дійти висновку, що правовою підставою для звернення стягнення є добровільне відступлення заставодавцем заставлених прав або примусовий перевід цих прав на заставодержателя за рішенням суду.

Стягнення боргу за рахунок корпоративних прав викликало доволі багато труднощів на практиці. Загальні положення Закону України «Про виконавче провадження» допускають звернення стягнення на корпоративні права. Відповідно до статті 10 зазначеного Закону, заходами примусового виконання рішень є, зокрема, звернення стягнення на кошти, цінні папери, інше майно (майнові права), корпоративні права, майнові права інтелектуальної власності, об'єкти інтелектуальної, творчої діяльності, інше майно (майнові права) боржника, у тому числі якщо вони перебувають в інших осіб або належать боржникові від інших осіб, або боржник володіє ними спільно з іншими особами. Проте детального порядку арешту, опису, оцінки та продажу корпоративних прав чинний закон не містить. Виявити наявність

корпоративних прав для державного чи приватного виконавця, стягувача не представляє складнощів: на загальнодоступному сайті usr.minjust.gov.ua будь яка особа може створити запит з критерієм пошуку за даними засновника юридичної особи та отримати витяг з ЄДР юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань з усіма юридичним особами де засновником є боржник. Труднощі можуть виникнути у державного чи приватного виконавця після винесення постанови про арешт. За логікою, перше, що треба зробити, - зареєструвати відповідне обтяження з вказівкою конкретної частки у реєстрі обтяжень рухомого майна. Таке обтяження може бути перешкодою при укладання договору відчуження арештованої частки. Проте, нотаріальна форма такого договору не є обов'язковою, а при інших діях, зокрема, посвідчення справжності підпису на протоколі зборів чи на статуті, реєстраційні дії особою на наявність обмежень не перевіряються. Відповідно до ч. 4. ст. 56 Закону копії постанов, якими накладено арешт на майно (кошти) боржника, виконавець надсилає банкам чи іншим фінансовим установам, органам, що здійснюють реєстрацію майна, реєстрацію обтяжень рухомого майна, в день їх винесення. Враховуючи встановлену екстериторіальність державної реєстрації юридичних осіб, а також те, що реєстрація проводиться нотаріусами, реєстраторами при органах місцевого самоврядування, боржник зможе перереєструвати свою частку у будь-якого реєстратора в межах області. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 28 Закону України «Про виконавче провадження» документи виконавчого провадження державним органам, органам місцевого самоврядування, банкам, іншим фінансовим установам, підприємствам, установам, організаціям, посадовим чи службовим особам можуть надсилатися у формі електронних документів. Таким чином, державний чи приватний виконавець повинен надіслати постанову за місцем зберігання реєстраційної справи юридичної особи. Для пришвидшення реалізації арешту надсилання можливе у електронній формі. Разом з тим, згідно з положеннями п. 1 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» розгляд документів,

поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, здійснюється у такі строки: щодо юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців – протягом 24 годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації та проведення інших реєстраційних дій, крім вихідних та святкових днів. На цьому етапі постає питання – яким чином державному реєстратору виконати постанову про арешт корпоративних прав і саме воно є найбільш проблемним.

Слід звернути увагу, що ст. 25 Закону про держреєстрацію передбачає реєстрацію лише судових рішень, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну відомостей в Єдиному державному реєстрі, а також що надійшли в електронній формі від суду або державної виконавчої служби відповідно до Закону України “Про виконавче провадження” щодо, зокрема, накладення/зняття арешту корпоративних прав. Згідно з положеннями ст. 28 Закону про держреєстрацію підставою для відмови у державній реєстрації є те, що у Єдиному державному реєстрі містяться відомості про судове рішення про арешт корпоративних прав – у разі державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у зв’язку із зміною частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи. З цього слідує, що постанова державного чи приватного виконавця сама по собі не є підставою для реєстраційних дій з арешту корпоративних прав та подальшій відмові у перереєстрації таких прав.

На практиці державні реєстратори за місцем зберігання реєстраційної справи вносять до єдиного реєстру «попередження», у якому зазначається про арешт корпоративних прав. Це часто є підставою для відмови у реєстраційних діях. Проте чіткого правового обґрунтування такі дії державного реєстратора не мають, що дозволяє боржникам здійснити перереєстрацію корпоративних прав.

Якщо ж боржнику вдається всупереч арешту перереєструвати корпоративні права, залишається лише сподіватися на оскарження дії державного реєстратора у суді. У такому випадку в якості позивача може виступати стягувач, оскільки його права порушуються тим, що втрачається

майно за рахунок якого може бути погашений борг. Відповідачем виступає державних реєстратор, який провів реєстраційну дію, третьою особою слід залучати виконавця, який накладав арешт. В правозастосовній практиці зустрічаються випадки, коли і боржники-учасники товариства за виконавчими документами про стягнення з них грошових коштів намагаються оскаржити дії виконавця щодо звернення стягнення на їх частку у статутному капіталі товариства.

З урахуванням вищевказаних недоліків Закону про держреєстрацію судам залишається лише виходити з загальних положень реєстраційного законодавства, законодавства про виконавче провадження, духу права та застосовувати аналогію закону чи аналогію права. Вбачається, що проведення державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу шляхом зміни складу засновників та кінцевого бенефіціару суперечить меті накладення арешту на майно боржника в виконавчому провадженні – забезпеченню реального виконання рішення.

Таким чином, перехід частки учасника має місце при зверненні стягнення на частку учасника у статутному капіталі товариства. Закон про ТОВ та ТДВ більш детально врегулював відносини щодо звернення стягнення на частку учасника товариства на відміну від Закону України «Про господарські товариства», проте все ж таки норми Закону про ТОВ та ТДВ, Закону про держреєстрацію щодо звернення стягнення на частку учасника товариства потребують свого удосконалення у частині визначення порядку звернення виконавцем стягнення на частку учасника товариства.

Висновки до розділу 3:

1) запропоновано встановити в законодавстві можливість оскарження до суду проведеної виконавцем оцінки вартості частки у статутному капіталі, зважаючи, що згідно зі ст. 5 ГПК України, здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб,

державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону;

2) доведено, що корпоративні права у статутному капіталі товариства є предметом застави, але при укладанні такого договору необхідно пересвідчитися, що статут товариства або корпоративний договір не містить заборони на укладання таких договорів та на відчуження частки взагалі, а також на момент укладання договору частка, що передається в заставу, сплачена у повному обсязі, та статутом не передбачена згода учасників та передачу частки у заставу;

3) за відсутності належного правового регулювання механізму звернення стягнення на корпоративні права доведено доцільність регулювання відносин між заставодавцем та заставодержателем в договірному порядку, а саме: умові відступлення можливо передбачити безпосередньо в договорі застави або укласти окремий договір про відступлення заставлених корпоративних прав (як одночасно з договором застави, так і пізніше), що буде мати значення попереднього договору. В такому разі у договорі необхідно конкретизувати розмір частки статутного капіталу товариства, її вартість, строк (термін) здійснення такого відступлення, кількість інших учасників товариства на час укладання договору, а також відповідальність за неналежне виконання.

ВИСНОВКИ

Виходячи із викладеного вище, існують достатні підстави зробити наступні висновки та пропозиції.

1) обґрунтовано необхідність закріплення в ЦК України поняття «корпоративні права», під якими запропоновано розуміти збірне поняття, що включає в себе сукупність суб'єктивних прав учасника (акціонера) господарського товариства, а саме: право на участь в управлінні господарським товариством, право на отримання інформації, право на участь у розподілі прибутку товариства та одержання його частки (дивідендів), право на одержання частини майна товариства у випадку його ліквідації та інші права, встановлені установчими та локальними документами товариства та законом;

2) залежно від сфери здійснення корпоративні права пропонується поділяти на: 1) корпоративні права, здійснення яких пов'язане з участю в управлінні господарським товариством; 2) корпоративні права, здійснення яких пов'язане з контролем діяльності господарського товариства; 3) корпоративні права, здійснення яких пов'язане з участю у розподілі прибутку господарського товариства;

3) визначено сутність корпоративного права як предмета застави, а саме: це сукупність майнових та немайнових (організаційних, управлінських) прав особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарського товариства, яка є відчужуваною (обороздатною), дійсною, конкретною, документально закріпленою, на яку можливе звернення стягнення кредиторів та яка не входить до переліку об'єктів, котрі не можуть бути предметом застави;

4) доцільним уявляється внесення змін до ч. 1 ст. 576 ЦК України з метою розширення предмета застави. Пропонується ч. 1 ст. 576 ЦК України викласти в наступній редакції: «Предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема, річ, цінні папери, майнові права, корпоративні права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення»;

5) сформульовано визначення договору застави корпоративних прав, під яким розуміється цивільно-правовий договір, відповідно до якого кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставлених корпоративних прав переважно перед іншими кредиторами цього боржника шляхом відступлення боржником (заставадавцем) таких прав на користь кредитора (заставодержателя);

6) доведено, що укладення договору застави корпоративних прав породжує заставне правовідношення, суб'єктами якого є заставадавець, тобто особа, що надає майнові права в заставу, та заставодержатель, тобто особа, що набуває права застави. Істотними умовами договору застави майнових прав є: суть, розмір та строк виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, опис майнового права вимоги, що є предметом застави, посилення на зобов'язання, з якого право вимоги випливає, строк такого зобов'язання, а також інші умови, щодо яких за заявою однієї із сторін повинна бути досягнута згода;

8) вбачається доцільним внесення змін до п. 5.5. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та викладення його в наступній редакції: «Предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права, корпоративні права), що може бути відчужене заставадавцем і на яке може бути звернене стягнення, у тому числі майно, яке заставадавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо)». Разом з тим в Порядку необхідно передбачити перелік документів, які необхідно подати нотаріусу для підтвердження заставопридатності корпоративного права, якими можуть бути статут товариства, рішення загальних зборів товариства (якщо заставадавцем є юридична особа), корпоративний договір, згода інших учасників товариства на передання корпоративних прав у заставу;

9) з метою належного виконання договору застави корпоративних прав запропоновано закріплення в законодавстві наступних обов'язків заставадавця:

1) піклуватися про недопущення підстав для постановлення судом рішення про

припинення юридичної особи, що призведе до недійсності заставлених корпоративних прав; 2) не здійснювати уступки заставленого корпоративного права; 3) не виконувати дії, що тягнуть за собою припинення заставленого права чи зменшення його вартості (вихід з товариства або дій, що можуть призвести до виключення заставодавця з товариства); 4) запобігати посяганням з боку третіх осіб на заставлені корпоративні права; 5) надавати інформацію заставодержателю щодо заставленої частки та фінансового стану товариства, частка в статутному капіталі якого є заставленою;

10) зроблено висновок, що не існує таких юридичних бар'єрів, які б в національних економічних і правових реаліях унеможливили чи утруднили процедуру укладення та виконання договору застави корпоративних прав господарських товариств. Проте рівень ризиків, наявних у договорі застави такого специфічного об'єкта як корпоративне право в статутному (складеному) капіталі господарського товариства є набагато вищим, ніж при заставі інших об'єктів. Для підвищення надійності цього інструменту забезпечення виконання зобов'язань слід збалансувати відповідні частини законодавства про заставу та корпоративного законодавства, зокрема, у законодавстві про заставу доцільно визначити особливості змісту договору застави корпоративних прав, викласти особливості прав та обов'язки сторін цього договору, встановити механізм його виконання тощо. Законодавство про господарські товариства, з іншого боку, слід доповнити положеннями, в яких доцільно встановити загальну процедуру проведення такої заставної операції (з врахуванням прав інших учасників і законних інтересів самого господарського товариства);

11) аргументовано, що реєстрація застави корпоративних прав у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна в якості забезпечувального обтяження є дієвим засобом захисту прав та інтересів кредиторів (заставодержателів). Незважаючи на недосконалість відповідного сегменту законодавства зацікавленим суб'єктам слід долати перешкоди у вигляді законодавчих прогалин та інертності нотаріусів, домагаючись фіксації свого

пріоритету як заставодержателя шляхом проведення реєстрації застави у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна;

12) обґрунтована доцільність адаптації до актуальних потреб цивільного обороту спеціального законодавства, що регулює реєстрацію обтяжень речей та прав (зокрема, Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» та відповідних підзаконних нормативно-правових актів), виділивши у ньому поряд із майновими правами та обов'язками в якості окремого предмету обтяження корпоративні права з доопрацюванням також і програмного забезпечення Державного реєстру обтяжень рухомого майна та стандартних форм, що використовуються у відповідному документообігу;

13) за відсутності належного правового регулювання механізму звернення стягнення на корпоративні права доведено доцільність регулювання відносин між заставодавцем та заставодержателем в договірному порядку, а саме: умові відступлення можливо передбачити безпосередньо в договорі застави або укласти окремий договір про відступлення заставлених корпоративних прав (як одночасно з договором застави, так і пізніше), що буде мати значення попереднього договору. В такому разі у договорі необхідно конкретизувати розмір частки статутного капіталу товариства, її вартість, строк (термін) здійснення такого відступлення, кількість інших учасників товариства на час укладання договору, а також відповідальність за неналежне виконання;

14) запропоновано встановити в законодавстві можливість оскарження до суду проведеної виконавцем оцінки вартості частки у статутному капіталі, зважаючи, що згідно зі ст. 5 ГПК України, здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. К. : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
2. Цікало В. І. Корпоративні права: поняття, ознаки та класифікація. *Право України*. 2010. № 11. С. 102–111.
3. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цив. право і цив. процес; сім. право; міжнар. прив. право». К., 2000. 23 с.
4. Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права. Х. : Золота миля, 2012. 186 с.
5. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цив. право і цив. процес; сім. право; міжнар. прив. право». К., 2007. 18 с.
6. Кравчук В. М. Поняття корпоративних прав. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 3. С. 59–64.
7. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цив. право і цив. процес; сім. право; міжнар. прив. право». К., 2007. 214 с.
8. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колектив. моногр. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», НДІ правознавства; за наук. ред. В. Л. Яроцького; [кол. авт.: В. Л. Яроцький, В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва, І. В. Жилінкова, Р. М. Замуравкіна, О. П. Печений, Л. М. Баранова, К. В. Гусаров]. Х. : Юрайт, 2013. 272 с.

9. Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств : Декрет Кабінету Міністрів України від 31.12.1992 р. № 24-92. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 11. Ст. 94.

10. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 4. Ст. 28.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування : Закон України від 02.03.2000 р. № 1523-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 13. Ст. 502.

12. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 19. Ст. 80.

13. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.

14. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 462.

15. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92. Т. 1. Ст. 3248.

16. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI. *Офіційний вісник України*. 2008. № 81. Ст. 2727.

17. Луць В. В. Деякі питання здійснення та захисту корпоративних прав в Україні. *Наше право*. 2008. № 2. С. 26–28.

18. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : дис... доктора юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право». Х., 2006. 480 с.

19. Зубчик Ю. Щодо сутності суб'єктивного права. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 14–19.

20. Алексеев С. С. Общая теория права : учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. 576 с.

21. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цив. право і цив. процес; сім. право; міжнар. прив. право». К., 2007. 22 с.

22. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : дис... доктора юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цив. право і цив. процес; сім. право; міжнар. прив. право». Х., 2010. 430 с.

23. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М. : Юрид. лит., 1974. 348 с.

24. Бабаев А. Б. Методологические предпосылки исследования корпоративных правоотношений. *Вестник гражданского права*. 2007. № 4. С. 5–22.

25. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин. Х. : Золоті сторінки, 2012. 696 с.

26. Переверзєв О. М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Госп. право; госп.-процес. право». Д., 2004. 20 с.

27. Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин. *Українське комерційне право*. 2006. № 7. С. 10–15.

28. Прилуцький Р. Б. Про поняття корпоративного права та його місце у системі права України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 19. С. 1–10.

29. Советское гражданское право : учебник. В 2-х томах. Т. 1 / Илларионова Т. И., Кириллова М. Я., Красавчиков О. А. и др.; под ред. Красавчикова О. А. изд. 3-е, испр. и доп. М. : Высш. шк., 1985. 544 с.

30. Шишка Р. Б. Організаційні корпоративні відносини. *Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин: зб. наук. пр. НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва*; ред. кол.: О. Д. Крупчан та [ін.]; за ред. д-

ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. К. : Ред. журн. «Право України», 2013. С. 36–38.

31. Кузнецова Н. С. Корпоративні правовідносини: поняття, суть, правова природа. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних відносин: матер. міжн. наук.-практ. конф., присв. 10-й річн. створ. Лаборат. з вивч. проблем корпорат. права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України*, м. Івано-Франківськ, 23-24 вересня 2011 р. Івано-Франківськ : ПНУ імені Василя Стефаника, 2012. С. 91–93.

32. Бурдак Т. І. Юридична природа корпоративних прав та корпоративних відносин в акціонерних товариствах. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 169–173.

33. Жорнокуй В. Корпоративні відносини як складова предмета цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 9. С. 19–22.

34. Гражданский кодекс Российской Федерации (Часть 1) от 30.11.1994 г. № 51-ФЗ. *Официальный сайт компании «КонсультантПлюс»*. URL: <http://www.consultant.ru/popular/gkrfl/> (дата звернення 09.10.2020).

35. О внесении изменений в главы 1, 2, 3 и 4 части первой Гражданского кодекса Российской Федерации: Федеральный закон Российской Федерации от 30.12.2012 г. № 302-ФЗ. *Собрание законодательства РФ*. 2012. № 53. Ч. 1. Ст. 7627.

36. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. М. : Статут, 2003. 351 с. *Классика российского права*. URL: <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=104535> (дата звернення 09.10.2020).

37. Батрин С. В. Корпоративні правовідносини у господарському праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Госп. право; госп.-процес. право». К. , 2012. 20 с.

38. Пахомова Н. Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект). Екатеринбург : Налоги и финансовое право, 2004. 208 с.

39. Тарасов И. Т. Учение об акционерных компаниях. М. : Статут, 2000. 666 с.
40. Регурецька О. В. Охорона прав акціонерів у цивільному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цив. право і цив. процес; сім. право; міжнар. прив. право». К. , 2005. 20 с.
41. Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового права. М. : Спарк, 1994. 335 с.
42. Кравчук В. М. Поняття корпоративних прав. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 3. С. 59–64.
43. Советское гражданское право : учебник. В 2-х томах. Т. 1 / Илларионова Т. И., Кириллова М. Я., Красавчиков О. А. и др.; под ред. Красавчикова О. А. изд. 3-е, испр. и доп. М. : Высш. шк., 1985. 544 с.
44. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 70000 слов. под ред. Н. Ю. Шведовой. М. : Рус. яз., 1991. 915 с.
45. Рашківська В. В. Поняття, зміст, класифікація застави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-1. С. 146-148.
46. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
47. Шершеневич Г. Д. Учебник русского гражданского права. М. : Статут, 2005. 461 с.
48. Марковник Н. Р. Имущественное право как предмет залога : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право». Белорусский государственный университет. Минск, 2013. 23 с.
49. Про деякі питання вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про заставу» : Роз'яснення Вищого арбітражного суду від 24 грудня 1999 р. № 02-5/602. *Вищий господарський суд України: офіційний веб-сайт*. URL: <http://vgsu.arbitr.gov.ua/news/214/> (дата звернення 14.09.2020).
50. Про заставу : Закон України № 2654-XII від 02.10.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.

51. Ли А. А. Залог прав участников юридических лиц: противоречия законодательного регулирования. *Российское право онлайн*. 2018. № 1. С. 70-76. URL: http://rus-law.online/netcat_files/503/671/070_076.pdf (дата звернення 31.08.2020).

52. Січевлюк В. А. Правове регулювання застави корпоративних прав (частки). *Газета Цінні папери України*. 2011. № 10 (655). С. 6-7.

53. Січевлюк В. А. Реалізація корпоративних прав господарських товариств через договір застави. *Вченні записки Університету «КРОК»*. 2009. Вип. 20. С. 81-91.

54. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України № 2658-III від 12.07.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. Ст. 251.

55. Пелипенко Е. Быть или не быть залогу корпоративных прав. *Юрист & Закон*. 2013. № 26. С. 33-36.

56. Січевлюк В. Теоретичні питання правового регулювання застави корпоративних прав господарських товариств. *Правовий вісник Університета економіки та права «КРОК»*. 2008. № 3. С. 157-170.

57. Січевлюк В. А. Правове регулювання реєстрації застави корпоративних прав (частки). *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2010. Вип. 6. С. 93-104.

58. Нижний С. В. Застава майнових прав як спосіб забезпечення виконання зобов'язання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цив. право і цив. процес; сім. право; міжнар. прив. право». Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2007. 27 с.

59. Пелипенко О. С. Правова характеристика корпоративних прав як предмет застави. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 171-177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_8_30 (дата звернення 02.09.2020).

60. Пелипенко О. С. Співвідношення понять «застава корпоративних прав» і «застава цінних паперів». *Європейські перспективи*. 2015. № 2. С. 114-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2015_2_22 (дата звернення 02.09.2020).

61. Пашутіна В. Ю. Зловживання корпоративними правами: цивільно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харківський нац. у-т внутр. справ. Харків, 2014. 232 с.

62. Нижний С. В. Правове регулювання застави корпоративних прав. *Університетські наукові записки*. 2006. Вип. 3-4. С. 178-192.

63. Кравчук В. Застава корпоративних прав. *Юридичний радник*. 2005. № 3. С. 37-41.

64. Томчишен С. В. Відчуження учасником частки у статутному капіталі як підстава припинення в нього та виникнення у її набувача корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2008. № 3. С. 45-51.

65. Січевлюк В. А. Процеура звернення стягнення на заставлені корпоративні права в договірному (позасудовому) порядку. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2010. Вип. 6. С. 41-51.

66. Шемета Т. Частка в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю: поняття, правова природа. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 55–60.

67. Пилипенко О. І. Корпоративні права як предмет застави: обліковий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : збірник наукових праць: спецвипуск*. Ужгород, 2010. Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці. С. 41-45. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7449/1/%D0%9A%D0%9E%D0>

(дата звернення 03.09.2020).

68. Об обществах с ограниченной ответственностью : Федеральный закон Российской Федерации от 8 февраля 1998 г. № 14-ФЗ. *Официальный сайт компании «КонсультантПлюс»*. URL: <http://www.consultant.ru/popular/ooo/> (дата звернення 05.09.2020).

69. Василевская Л. Ю. Общее и особенное в регламентации залога прав по российскому и германскому законодательству. *Актуальные проблемы российского права*. 2018. № 3 (88). С. 173-181.

70. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.

71. Шемета Т. М. Перехід частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю : анотація дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020. 16 с.

72. Спасибо-Фатеева І. В. Застава та корпоративні права. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2006. № 6 (30). С. 65-67.

73. Куценко Д. М. Юридичні особливості використання корпоративних прав у якості застави: загрози для кредиторів. *Вісник Черкаського університету*. 2016. Вип. 1. С. 87-95.

74. Чеботирьова Ю. А., Бобрищев І. Г. Про деякі проблемні питання застави корпоративних прав. *Матеріали науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (22 травня 2010 року)*. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. С. 354 – 359.

75. Дбар А. В. Правовые проблемы залога доли в уставном капитале ООО. *Северо-Кавказский юридический вестник*. 2017. № 3. С. 69-77.

76. Нижний С. В. Застава майнових прав як спосіб забезпечення виконання зобов'язань : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Нац. академія наук України Інст. держ. і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 198 с.

77. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 525с.

78. Муромцев С. А. Гражданское право Древнего Рима. М., 2003. 798с.

79. Кравцов О. Л. Генезис і розвиток корпоративного права на території України: від давньоруського права до законодавства початку XX століття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. №6-1. С. 48-51.

80. Страхов М. М. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник для юрид. спец. вищ. закл. освіти. Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого . Харків : Право, 2001 . 414 с.

81. Азымов Ч. Н. Забезпечення виконання зобов'язання. Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 1995. 418 с.

82. Белов В. А. Корпоративное право: актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В.А. Белова. М. : Юрайт, 2009. 993 с.

83. Васьева В. А. Корпоративне право як об'єкт цивільних правовідносин. *Корпоративне право в Україні: Становлення та розвиток: зб. наук. пр.* К. , 2004. С. 40-45.

84. Шиткина И. С. Корпоративное право : учеб. для студ. вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция». М. : Волтерс Клувер, 2007. 735 с.

85. Оприско В. М. Поняття та види договорів про відчуження корпоративних прав. *Адвокат*. 2010. № 11 (122). С. 35-39.

86. Пелипенко О. С. Ключові ризики, що пов'язані з укладенням договору застави корпоративних прав. *Наше право*. 2014. № 8. С. 184-188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_8_33.pdf (дата звернення 14.09.2020).

87. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України № 296/5 від 22.02.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2-12. № 17. Ст. 632.

88. Січевлюк В. А. Процедура прийняття рішення про заставу корпоративних прав господарського товариства. *Збірник наукових праць: Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2009. № 4. С. 29-41.

89. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

90. Про приватизацію державного майна : Закон України № 2163-ХІІ від 04.03.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 24. Ст. 348.

91. Про введення мораторію на примусову реалізацію майна : Закон України № 2864-ІІІ від 29.11.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 20. Ст. 77.

92. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97-ВР від 25.05.1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

93. Цивільне право України : підручник у 2 томах. Том 1 / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К. , 2007. 480 с.

94. Дзера О. В. Цивільне право України : навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2010. 426 с.

95. Оприско В. М. Особливості суб'єктного складу договорів про відчуження корпоративних прав. *Адвокат*. 2012. № 4 (139). С. 36-41.

96. Корпоративне право : навчальний посібник / О. В. Гарагонич, С. М. Грудницька, Л. М. Дорошенко [та ін.]; за заг. ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенко. 2-е вид., вип. і доп. К. : Артєк, 2018. 356 с.

97. Сімейний кодекс України : Закон України № 2947-ІІІ від 10.01.2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.

98. Коссак М. В. Особливості статусу малолітнього і неповнолітнього учасників цивільних правовідносин. *Ювенальна політика та ювенальна юстиція в сучасній державі: матеріали Міжнародної наукової конференції (21, 22 вересня 2007 р., м. Одеса)* / за заг. ред. Ю.М. Оборотова; Одеська нац. юрид. академія. Одеса : Фенікс, 2007. 436 с.

99. Черноморец А. Залог корпоративных прав в обществе с ограниченной ответственностью. О проблемах и рисках, связанных с залогом корпоративных прав как виде обеспечения обязательств. *Юридическая практика*. 2009. № 17 (592). С. 10-12.

100. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : Т.1 / В. Г. Ротань (відп. ред.), А. Г. Ярема, В. В. Кривенко, В. Я. Карабань, А. Е. Сенин. К. : Право, 2010. 800 с.

101. Загальні вимоги до фінансової звітності : Національне положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 Затверджене Наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 19. Ст. 665.

102. Коссак В. М., Юркевич Ю. М. Окремі аспекти індивідуалізації застави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх права*. 2012. № 2(1). С. 128-136.

103. Про схвалення Методичних рекомендацій по визначенню вартості чистих активів акціонерних товариств : Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку №485 від 17.11.2004 р. *Вісник. Цінні папери*. 2004. № 279-280. С. 95-100.

104. Потенціал і розвиток підприємства : навчальний посібник / Б. Є. Багачевський, І. В. Заблудська, О. О. Решетняк. К. : Центр учбової літератури, 2009. 400 с.

105. Белова А. І. Управління фінансовою санацією підприємства : навчально-методичний посібник. К. : ДЕДУТ., 2010. 271 с.

106. Дзера О. В. Цивільне право України. Особлива частина : підручник, 3-є вид., перероб. і доп. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. К. : Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.

107. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / Ю. В. Амірова, Е. М. Багач, Н. В. Безсмертна та ін. 2014. *Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА», ТОВ «ЛІГА: ЗАКОН»*. URL: <http://www.liazakon.ua/> (дата звернення 14.08.2020).

108. Єфименко А. Застава «корпоративних прав» чи «частин у статутному капіталі». *Юридичний радник*. 2005. № 1(3). С. 20-21.

109. Про практику розгляду судами корпоративних спорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. № 13. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 11. С. 5-15.

110. Шемета Т. М. Перехід частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою

відповідальністю : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020. 245 с.

111.Писаренко О. О. Виключення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю. Можливість чи ілюзія? *Юридична газета*. 2013. № 3,4. С. 8, 11.

112.Оприско В. М. Підстави та правові наслідки визнання недійсними договорів про відчуження корпоративних прав. *Адвокат*. 2012. № 12 (147). С. 44-48.

113.Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 662 с.

114.Соломко О. ТОВки з молотка: про примусову реалізацію ТОВ у виконавчому провадженні. *Електронне видання ЮРИСТ& ЗАКОН*. 2018. № 31. URL : http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011843 (дата звернення 17.03.2020).

115.Об обществах с ограниченной ответственностью : Закон Республики Армения от 21 ноября 2001 года ЗР-252. URL : spm.am/ckfinder/userfiles/files/OOO_закон.doc (дата звернення 04.06.2020).

116. Січевлюк В. А. Процедура звернення стягнення на заставлені корпоративні права в договірному (позасудовому) порядку. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2010. Вип. 6 (1). С. 41-51.

117.Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31-32. Ст. 263.

118.Постанова Херсонського апеляційного суду від 05 вересня 2019 р., судова справа № 654/3779/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84119670> (дата звернення 20.10.2020).

119.Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 30 жовтня 2019 р., судова справа № 344/10759/13-ц. *Єдиний державний реєстр судових*

рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85322719> (дата звернення 15.02.2020).

120. Ухвала Північного апеляційного господарського суду від 24 квітня 2019 р., судова справа № 910/11547/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81479859> (дата звернення 20.08.2020).

121. Про затвердження порядку реалізації арештованого майна : наказ Міністерства юстиції України від 29 вересня 2016 р. № 2831/5. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-16> (дата звернення 15.10.2020).

122. Про третейські суди : Закон України № 1701-IV від 11.05.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 412.

123. Про нотаріат : Закон України № 3425-XII від 02.09.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

124. Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріусів : постанова Кабінету Міністрів України від 29.06 1999 р. № 1172. *Офіційний вісник України*. 1999. № 26. С. 69.

125. Про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню : Постанова Верховного Суду України від 17 жовтня 2011р. № 3-111гс11. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 10. С. 13-18.